

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра психології та педагогіки

Магістерська робота

освітній ступінь – магістр

на тему: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ДОРΟΣЛИХ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ»**

Виконав: студент 2-го року навчання,

Спеціальності

053 Психологія

Копитько Андрій Ярославович

Науковий керівник: Голубєва М.О.,

кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент: Приходькіна Н. О.

Магістерська робота захищена з

оцінкою « _____ »

Секретар ДЕК _____ « _____ »

_____ 2019 р.

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДОРΟΣЛИХ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	7
1.1. Теоретичне дослідження категорій «гендер», «гендерна ідентичність», «підлітки» в ретроспективі та в сучасній науці.....	8
1.2. Аналіз проблематики гендерної самоідентифікації, гендеру та їх узгодженості з біологічною статтю людини.....	22
1.3. Характеристика підліткового віку.....	27
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДОРΟΣЛИХ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	30
2.1. Загальна характеристика методів і методик дослідження.....	30
2.2. Загальна характеристика досліджуваної вибірки та хід дослідження.....	36
2.3. Результати емпіричного дослідження впливу гендерної ідентичності дорослих на формування гендерної ідентичності підлітків.....	38
2.4. Кореляційний аналіз з використанням методів математичної статистики...	44

	3
Висновки до другого розділу.....	49
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА КОМПЛЕКСУ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАХОДІВ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ВПЛИВУ ДОРΟΣЛИХ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	51
3.1 Теоретичні основи та основні принципи просвітницької програми.....	51
3.2 Психолого-педагогічна програма для гендерної просвіти та практичні рекомендації педагогам, батькам та психологам.....	52
Висновки до третього розділу.....	55
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Гендерна ідентичність є актуальним питанням сьогодні з багатьох точок зору. Політичні, економічні, соціальні питання залежать від офіційних позицій держав світу, релігійних, громадських організацій тощо. Не менш важливим, на нашу думку, є проблематика гендерного самовизначення людини, оскільки органічний розвиток гендерної ідентичності є однією з умов психічного здоров'я. Одним з найважливіших факторів впливу на становлення гендеру є вплив батьківського виховання та соціальна поведінка батьків, як носіїв певної гендерної ідентичності, оскільки батьківська родина є найпершим і найважливішим джерелом знань про патерни поведінки, зокрема і гендерної.

Актуальність нашого дослідження полягає в недостатній вивченості проблематики гендерної ідентичності, у нагальності вирішення багатьох соціально-економічних та політичних питань, що пов'язані з цією проблематикою, а також у необхідності покращення батьківського виховного впливу в питаннях гендерної самоідентифікації дитини.

Гендер та процес гендерної самоідентифікації має свою проблематику і з культурної точки зору, оскільки візуальні, аудіальні образи, а також невербальна поведінка людини здебільшого зображується в творах мистецтва з акцентом на певній гендерній забарвленості. Зокрема це стосується візуального мистецтва - кінематографії, театру, живопису тощо. Ми вважаємо, що основна проблематика полягає в тому, як саме в творах візуального мистецтва зображується поведінка, яка характерна для носіїв того чи іншого гендеру, оскільки часто характер такого зображення є відображенням гендерних уявлень автора або виконаців творів, що чинить значний вплив на людину з самого дитинства і протягом всього життя.

Із правової точки зору проблематика гендерної ідентичності полягає у можливих розбіжностях з біологічною статтю людини, що передбачає деякі

юридичні колізії в деяких країнах. Ця проблема постає зокрема в питаннях працевлаштування, оскільки іноді перелік професій, на яких може працювати жінка за біологічною статтю, часто менший, ніж для чоловіків, що може викликати обурення у людей, які гендерно самоідентифікують себе як чоловіки, але біологічно є жінками. Така проблема також постає і в питаннях військового обліку та військової служби, оскільки ці сфери на законодавчому рівні стосуються здебільшого громадян, які є представниками чоловічої біологічної статі. Також варто згадати про те, що в питаннях сімейного права в деяких країнах обов'язки по догляду за дитиною та розширені права на виховання дитини у разі розлучення має мати, яка, в більшості випадків, біологічно належить до жіночої статі, але гендерно може ідентифікувати себе як чоловік чи агендер.

Найгострішою проблематика гендеру та гендерної ідентичності є з психологічної точки зору, оскільки гендер - це усвідомлювана характеристика особистості. На нашу думку, процес розвитку гендерної ідентичності починається від перших років після народження, коли дитина починає виробляти в себе певну "гендерно забарвлену" поведінку під впливом батьківського виховання та спілкування з іншими людьми, зокрема з однолітками. Проте, найвищого розвитку процес гендерної самоідентифікації досягається в підлітковому віці, оскільки в цей час провідною діяльністю людини є інтимно-особистісне спілкування.

Об'єктом нашого дослідження гендерна ідентичність підлітків та їх батьків.

Предметом нашого дослідження є вплив батьківської гендерної ідентичності на розвиток гендерної ідентичності підлітків.

Метою дослідження є теоретичний аналіз та емпіричне дослідження впливу батьківського гендеру на гендерну ідентичність їх дітей-підлітків.

Завданнями нашого дослідження є:

1) Проведення теоретичного аналізу психологічної та іншої літератури з проблеми вивчення гендеру та дитячо-батьківських взаємин.

2) Провести емпіричне дослідження гендерної ідентичності підлітків, їх бачення гендерної ідентичності батьків та статево-рольових стереотипів підлітків, а також виявити ступінь емоційної близькості між батьками та підлітками в кожному окремому випадку.

3) Розробити психолого-педагогічну просвітницьку програму для учнів загальноосвітніх шкіл та практичні рекомендації для батьків, педагогів та психологів які спираються на результати проведених теоретичних та практичних досліджень.

Гіпотезою нашої роботи є наступне твердження - розвиток гендерної ідентичності прямопропорційно, за силою та якістю, залежний від вираженості гендерної ідентичності батька тієї самої біологічної статі, і незалежний від наявних у підлітка стереотипів про статеві ролі.

Практична значущість дослідження полягає у розробленій модифікації обрахунку результатів для опитувальника Сандри Бем та створенні психолого-педагогічної просвітницької програми для підлітків в питаннях гендеру, а також рекомендацій для батьків, педагогів та практичних психологів.

Науковою новизною роботи є розроблена психолого-педагогічна просвітницька програма дітей з проблем гендеру, анкети для визначення рівня емоційної залученості та модифікації методики Сандри Бем для обчислення рівня впливу образу гендерної ідентичності кожного з батьків на гендерну ідентичність дитини, а також рекомендацій для батьків, педагогів та практичних психологів.

Методами наукового дослідження є:

- 1) Аналіз наукових напрацювань на тему гендеру, гендерної ідентичності, дитячо-батьківських стосунків, особливостей розвитку дітей у підлітковому віці.
- 2) Емпіричне дослідження, що включає в себе анонімне опитування підлітків та ранніх юнаків віком від 13 до 18 років з використанням опитувальника ролей у сім'ї, модифікованого опитувальника С. Бем та власної анкети з використанням питань з опитувальника дитячо-батьківських стосунків підлітків.

Апробація змісту дослідження відбулася на науково-практичній конференції «Особистість у просторі проблем ХХІ століття» із теми «Особливості формування гендерної ідентичності підлітків / А. Я. Копитько // Програма і матеріали Науково-практичної конференції «Особистість у просторі проблем ХХІ століття». Київ : ПП «Дірект Лайн», 2021. С. 49-51. (див. у додатку Г).

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи - робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (47), додатків (4). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи викладено на 77 сторінках, основний зміст роботи викладено на 52 сторінках.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ БАТЬКІВ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ

1.1. Теоретичний аналіз категорій «гендер», «гендерна ідентичність», «підлітки»

Сьогодні існує велика кількість підходів до визначення поняття “гендер” та “гендерна ідентичність”. В деяких підходах вважається, що гендер, як явище має соціальну генезу, в деяких підходах вважається, що він має психологічну чи біологічну генезу. Тобто, єдиного визначення поняттю “гендер” та “гендерна ідентичність” не існує.

Термін “гендер” у сучасному значенні виник у 1958 році після пропозиції американського психолога Роберта Столлера використовувати його (термін “гендер”) для підкреслення подвійної природи статі людини. За Д. Воронцовим, слово “стать” в побутовій мові означає певні біологічні властивості і в цілому характеризує людину як носія маскулінних чи фемінних рис, в тому числі поведінкових та соціальних. Проте, Роберт Столлер запропонував словом “стать” позначати лише біологічні характеристики людини - анатомо-фізіологічними ознаками які доповнюють одне одного в процесі репродукції [15].

Соціолог Ентоні Гідденс пояснює, що «гендер» - це не фізичні відмінності між чоловіком і жінкою, а соціально сформовані особливості мужності і жіночності. Гендер, за його словами, означає, перш за все, соціальні очікування щодо поведінки, що розглядають як відповідні риси для чоловіків і жінок [16].

О. П’ятницька та О. Юров у своїй праці “Порівняльний аналіз понять гендерної та статевої ідентичності в зарубіжній та вітчизняній психології” звертають увагу на семантичні проблеми визначення понять “стать” та “гендер”

через лінгвістичні колізії. У зв'язку з тим, що в англійській мові існують обидва поняття - і sex, і gender, в психології одночасно використовуються терміни «гендерна» і «статева» ідентичність. Але sex - стать - визначається як детерміноване генетично і морфофізіологічно відмінність між організмами, тобто, спирається скоріше на біологічні характеристики чоловіки та жінки.

Стать людини визначається наявністю спеціальних статевих хромосом. А gender - рід - описується як морфологічна характеристика «граматичний рід», отже, визначає приналежність до певного класу, позначає поділ в залежності від істотних ознак не тільки статі, а й інших змістовних характеристик, в тому числі і соціальних. У психології поняття «стать» (sex) в двох сенсах - «біологічна стать» і «психологічна стать». Для позначення психологічного статі в літературі часто використовується поняття «гендер». У зв'язку з цим, психологічна стать - гендер - це характеристика особистості та поведінки людини з точки зору мужності-жіночності через культурно-історичні явища [33].

Ю. Волков та І. Мостова дають таке визначення гендеру: «гендер - сукупність уявлень про особистісні та поведінкові особливості чоловіки і жінки.

Ці особливості, взяті окремо, визначають жіночність (фемінність) і мужність (маскулінність)» [13].

Гендерні студії розповсюджені по всьому Світу і вивчаються в багатьох науках. Згідно з Є.П. Ільїним, більшість гендерних досліджень проводяться науковцями соціально-гуманітарної галузі знань - психології, соціології, етнології, культурології, проте гендер також активно вивчається і в медичних науках - ембріології, генетиці, ендокринології, неврології. Часто гендер розглядається, як виключно соціокультурне явище, але його основи вивчаються в багатьох медичних галузях знань, тому не можна визначати гендер, як виключно соціокультурне явище, оскільки існує стійка залежність між біологічною статтю та гендером.

На думку американської психологині К. До слово “стать” варто використовувати для опису демографічних категорій чоловіків та жінок, в той час, як слово “гендер” відноситься більше до природи маскулінності та фемінності. Представниця напряму феміністичної психології Рода Унгер вважає, що стать людини - біологічно зумовлене явище, в той час як гендер людини - поняття, яке варто використовувати щодо тих аспектів маскулінного та фемінного, генеза яких ще невідома, або не до кінця зрозуміла [14].

У Філософському енциклопедичному словнику Шинкарука 2002 року видання дається наступне визначення: “Гендер - поняття, яке використовується для визначення соціокультурної форми існування статей: чоловік та жінка виступають не як природні визначення, а як соціокультурні феномени. Якщо стать визначається на основі тілесних, органічних та психофізіологічних ознак, то, на відміну від неї, гендер виводиться із соціальних, культурних та історичних особливостей людського буття” [41].

Вивченням понять «гендер», «гендерна ідентичність» займається розділ психології, який називається «гендерна психологія». Вона (гендерна психологія), як галузь знань зароджується в V столітті до н.е. у вигляді філософських ідей. Згідно з Ж. Богдан та Я. Мовчан в сучасній науці вирізняється 5 етапів формування гендерної психології, як розділу психології [10].

1) Перший етап – від античності до кінця XIX століття.

Серед визначних мислителів цього етапу розвитку гендерної психології питання, які наукове товариство сьогодні відносять до питань гендерної психології були Платон Афіський, Аристотель, Томас Мор, Томазо Кампанела, Жан-Жак Руссо, Іммануїл Кант, письменниця Мері Уоллстоункрафт, Франсуа Марі Шарль Фур'є, Фрідріх Шлегель, Артур Шопенгауер та інші. Впродовж цього періоду було сформульовано декілька підходів до питань

гендерної психології. Наприклад, Платон ввів поняття андрогінів і в свої поглядах на гендерні питання виходив з давньогрецького міфу про андрогіна, якого Зевс поділив на жінку і чоловіка, щоб позбавити могутності. Виходячи з цього Платон розвинув свою думку і висловив погляд про рівноправність чоловіків та жінок, зокрема про рівні політичні, економічні і побутові права жінок і чоловіків в ідеальній державі. З іншого боку, він підкреслював нижчість жінки по відношенню до чоловіка. Ці ідеї були описані в діалозі «Бенкет» [10].

Аристотель у свою чергу займав антифеміністську позицію. У своїх роботах «Політика» і «Про виникнення тварин». В цих творах він виклав ідеї щодо скорочення народонаселення, розподілу праці між представниками чоловічої та жіночої статі, роль жінки і чоловіка, тощо. Більшість висказаних ідей стосуються політичної та економічної сторони співіснування чоловіків та жінок. Згідно з Аристотелем основне призначення жінки – народження дітей та ведення домашнього господарства, а чоловіка – загальне панування над жінкою [10].

У Середньовіччі з розповсюдження християнства погляди щодо гендерних ролей були засновані здебільшого на християнських, а згодом і мусульманських догмах, які підкреслювали першість чоловіка по відношенню до жінки, відповідно і його вищість. Цю думку активно розповсюджували єпископи та імами серед населення Європи, Північної Африки та Близького Сходу, а також місіонери в нехристиянські та немусульманські землі.

Із початком епохи Відродження розповсюджувались ідеї нових мислителів, а вага релігійних догм поступово падала. Так англійський філософ і письменник Томас Мор у своїй «Золотій книзі» стверджував, що професійні можливості жінок та чоловіків не розрізняються, рівно як і владні можливості. Його італійський колега Томмазо Кампанелла висловлював свої ідеї в праці «Місто

Сонця», де він описав рівні можливості в освіті для жінок та чоловіків, проте розділив їх в питаннях розподілу праці та сімейних ролей.

Відомий французький мислитель Жан-Жак Руссо також висловився у своїй праці щодо гендерних ролей. Так, він висловився щодо рівного доступу до освіти, політичних свобод та прав у шлюбі, виходячи з того, що чоловіки та жінки є представниками одного виду – людини, мають багато спільних фізіологічних рис, а також в середньому однаковий рівень інтелекту, потреби та задатки.

Видатний німецький філософ Іммануїл Кант в своїх працях висловлювався за різну природу чоловіків та жінок, що, на його думку, і стало причиною для розмежування чоловічих та жіночих занять в суспільстві. Фактично Кант висловлював ті самі стереотипи, які існують і сьогодні – про політично-управлінську та економічно панівну роль чоловіка та про підлеглу роль жінки, яка має господарські та репродуктивні функції.

Англійська письменниця Мері Уоллстоункрафт у 1792 році написала есе під назвою «Захист прав жінки». В цьому есе вона висловила думку, що розбіжності в фактичних соціальних ролях чоловіків та жінок є культурно обумовленими – вихованням, суспільною думкою та стереотипами. Уоллстоункрафт вважає, що жінок та чоловіків необхідно розглядати як розумних істот, що є двома невід'ємними частинами людського виду та цивілізації [10].

Французький мислитель Франсуа Марі Шарль Фур'є став першим вченим, який звернувся до проблеми фемінітивів. Так, у своїх працях він звернув увагу на те, що назви високооплачуваних та престижних професій завжди чоловічого роду, а жіночого роду – низькооплачувані та непрестижні. Звісно, це спостереження стосується французької мови. Фур'є запропонував виробити

гендерно нейтральний лексикон для позначення професійного та владного статусу.

Німецький філософ та письменник XIX століття Фрідріх Шлегель розглядав чоловіка та жінку, як рівних та однакових істот від народження, висловлюючи думку, що культурна приналежність та деякі елементи виховання знищили деякі природні здібності як чоловіків, так і жінок. Саме тому він радив представникам обох статей спостерігати одне за одними і розвивати в себе ті риси, які традиційно приписуються представникам протилежної статі.

Німецький філософ Артур Шопенгауер також згадав у своїх працях гендерну проблематику. Він звернув увагу на розбіжності в психічних процесах чоловіків та жінок, висловивши думку, що чоловіки мають більш абстрактне мислення, а жінки більше схильні мислити конкретно.

2) Другий етап – кінець XIX – початок XX століття.

Наприкінці XIX століття в Європі та Північній Америці зароджується багато суспільних рухів за надання ширших прав жінкам – сімейних, економічних та політичних. У французькому суспільстві з'являється явище феміністичного руху, а в Англії виникають рухи аболіціоністів та суфражисток. В Російській імперії також існував рух «равноправок», як відстоювали ті самі цінності, що і суфражистки Англії. В цей час в психології з'являються перші гендерні дослідження, що проводяться під керівництвом М. Лефевра, Х. Маріон, Е. Кей, Г. Гейманса та інших. Останній написав велику працю «Психологія жінки» у 1911 році, яка стала результатом широкомасштабних та тривалих досліджень. Основною ідеєю, яка була висловлена у цій праці стала наступна – основна відмінність між чоловіком та жінкою – це низька емоційність у першого і висока – у другої.

Великого поширення набула праця «Дорослішання на Самоа» Маргарет Мід, яка і сьогодні є частиною навчальних програм з психології та соціології в багатьох університетах світу. У своїх книзі Мід описує проведені на Самоа крос-культурні дослідження, а також порівнює процес соціалізації та гендерного розвитку між тихоокеанським народом самоанців та західною культурою. З цього часу (середина 1920-их років) починаються масштабні дослідження гендерного розвитку дітей та їх соціалізації, зокрема гендерної та сексуальної.

3) Третій етап – «психоаналітичний» - початок ХХ ст. – 1930-ті рр.

Попри те, що Зігмунд Фройд був одним з провідних психологів свого часу, його науковий доробок з питань гендерної психології вкрай невеликий і складається з двох праць – «Психологія жінки» та «Жіночність». Загалом, в своїх працях Фройд розглядає питання нарцисизму в представників обох статей, та фактично стверджує біологічну природу гендера. Згодом, його праці будуть розкритиковані, зокрема і його учнями, наприклад Карен Хорні.

В цей час значні зміни в суспільному положенні жінок змінюються і у молодому Радянському Союзі, де жінок широко залучають до праці. З часів виникнення Радянського Союзу гендерна психологія на його території майже не розвивалась з ідеологічних причин, а окремі гендерні дослідження були відновлені лише у 1960-их роках.

4) Четвертий етап – 1960-ті – 1980-ті рр.

Цей період характеризується розвитком гендерних досліджень у всьому світі. На заході виникає безліч підходів до гендерної проблематики, а на території Радянського Союзу з'являється одна з найбільших психологічних шкіл – лєнінградська під керівництвом Бориса Ананьєва.

Так з видатних західних психологинь можна виділити наступних – Елеонор Маккобі, Керол Гілліган, та Сандра Бем, чію методику ми використали в нашому емпіричному дослідженні.

В цей час в радянській психології з'являється принцип статевого диморфізму, за яким психологічні дослідження мають проводитись з урахуванням гендерної приналежності досліджуваних. Так, наприклад, в деяких методиках сьогодні існують різні варіанти для чоловіків та жінок, а також різні норми з оцінки психологічних показників та характеристик, що досліджувались.

5) П'ятий етап – 1990-і – теперішній час

На п'ятому етапі розвитку гендерна психологія закріплюється в академічній освіті і дослідженнях, а також досягає світової розповсюженості. Масштабні гендерні дослідження, проводяться в США, Європі, а також зароджуються в пострадянських країнах. В західній науці з'являється багато нових підходів до визначення та розуміння гендеру. На нашу думку, саме в цей час відбувається остаточне відділення поняття «гендер» від поняття «біологічної статі». Наразі науковці розрізняють більше 20 типів гендерної ідентичності та їх підвидів. Основними залишаються чоловічий та жіночий, які за умови відповідності біологічній статі інколи називають цисгендерами; агендер; андрогінія; бігендер та багато інших.

Нами складено п'ять етапів гендерних досліджень у таблицю (див. таблицю 1.1).

П'ять етапів гендерних досліджень

Етап	Причини	Основна суть	Відомі дослідники
До XIX ст.	Первісне сприйняття ролей жінки та чоловіка у побуті. Поява релігійних та міфологічних течій.	В античний час міфологізація в середньовіччі характеризується схоластиком. В епоху відродження – часткова лібералізація.	Платон Афіський, Арістотель, Т. Мор, Жан-Жак Руссо, Е. Кант, А. Шопенгауер, Ф. Шлегель.
Кінець XIX – початок XXст.	Зародження феміністичних суспільних рухів.	З'являються перші гендерні дослідження, початок досліджень гендерного розвитку дітей та їх соціалізації.	М. Лефевра, Х. Маріон, Е. Кей, Г. Гейманса, М. Мід.

Початок ХХ ст. (1930-ті рр.)	Виникнення психоаналізу та світове визнання З. Фрейда як піонера психології.	Залучення жінок до праці поза домом, розвиток досліджень сексуальності.	З. Фрейд, К. Хорні.
1960 - 1980-ті рр.	Повоєнне підвищення ролі жінки у суспільстві, поява жінок-вчених у дослідженнях фемінності.	Збільшення кількості досліджень жіночності жінками. Питання гендеру починає розглядатися в багатьох психологічних підходах.	Б. Ананьєв, Е. Маккобі, К. Гілліган, С. Бем.
1990 рр. – теперішній час	Революція у масовому сприйнятті гендеру та сексуальності.	Розпочинаються дослідження у всіх галузях, дотичних до гендерної психології – політиці, економіці, сімейному праві і т.д.	І. Кльоцина, К. До, Е. Оуклі.

В українській та російській психології провідними науковцями в області гендерних досліджень є О. Кікінежді, К. Антонюк, І. Кльоцина, О. Мітіна, В. Каган, Є. Ільїн та інші.

Окремо варто згадати про розвиток психологічних гендерних досліджень. Російська дослідниця Кльоцина згадує, що гендерні дослідження є розвитком феміністських досліджень.

В 1970-их стали академічною дисципліною жіночі дослідження. Women's Studies - освітня програма, основна мета якої полягала в тому, щоб компенсувати відсутність жіночої точки зору в навчальних програмах традиційних університетських курсів, а також сприяти розвитку нового погляду на роль і статус жінок в сучасному суспільному житті [22].

Як зазначають С. Еніколопов і О. Дворянчиков, у 1980-их рр. вчені дійшли висновку про те, що існує значний позитивний зв'язок між маскулініними якостями та психічним здоров'ям. Таким чином може бути продемонстрований позитивний зв'язок між рівнем вираженості маскулініних рис та рівнем адаптації чоловіків та жінок (незалежно від статі). Взаємозв'язок фемініних характеристик та рівня адаптації виявився слабким та не залежав від статі. Так, вчені з'ясували, що фемініні особистості сприймають себе як більш тривожних та боязких у порівнянні з маскулініними та андрогінними. Дослідники вважають, що кількісна перевага маскулініних рис над фемініними є більш сприятливою для соціальної адаптації порівняно з балансом маскулініності та фемініності [19].

Гендерні дослідження - міждисциплінарна дослідницька та освітня практика. У гендерних дослідженнях вивчаються практично всі питання взаємодії чоловіків і жінок як на рівні суспільства, так в сім'ї та в особистому житті. Ключовим питанням в гендерних дослідженнях є розмежування понять "стать" і «гендер». Стать відноситься до універсальних біологічних відмінностей жінок і чоловіків (наприклад: жінка, на відміну від чоловіка, може виносити і народити дитину), а гендер позначає не природний, а соціокультурний параметр міжстатевих відмінностей.

Ірина Кльоцина в своїй статті “Розвиток гендерних досліджень у вітчизняній психології: підсумки та перспективи” виділяє дві тенденції, характерні для сучасних психологічних досліджень з гендерної проблематики.

Перша тенденція пов'язана з продовженням розвитку тих напрямів гендерної психології, які були характерні для попереднього періоду. З'являються публікації (хоча і досить рідко), спрямовані на аналіз теоретико-методологічних основ розвитку гендерної психології. Більш поглиблено вивчаються традиційні для гендерної психології теми, пов'язані з аналізом особистісних характеристик представників різної статі і феноменів гендерного змісту (гендерних стереотипів, гендерних конфліктів, гендерних уявлень та ін.). Триває розвиток гендерних досліджень в тих напрямках психологічної науки, де вже були створені засади для майбутніх гендерно-орієнтованих розробок: в спортивній психології, в психології сексуальності, в психології міжособистісних відносин та ін.

Друга тенденція пов'язана з появою нових дослідних тем і вивченням психологічного змісту нових гендерних феноменів, наприклад: гендерна психологія сім'ї та батьківства, гендерна компетентність особистості, феномен «материнського штрафу», гендерна самопрезентація та ін [39].

Теоретичний напрям, в рамках якого в останні роки найбільш активно розвивається гендерна проблематика в соціальних науках, - це соціально-конструктивістський напрямок в дослідженнях гендеру. Психологія гендерних відносин використовує цю теорію в якості базової методології.

З позицій теорії соціального конструювання, і стать, і гендер є соціальними статусами, які ми можемо розглядати в якості основних параметрів аналізу гендерних відносин диференційованості ролей і статусів чоловіків і жінок, як гендерних груп, і ієрархічність, підпорядкованість їх позицій.

Таким чином, виділяються два вектора вимірювання гендерних відносин: горизонтальний, де основним параметром буде диференціація ролей і статусів чоловіків і жінок, і вертикальний, який буде визначатися параметром ієрархічності позицій чоловіків і жінок або гендерних груп [39].

С. Ушакін виділяє три основних типи теоретичного фундаменталізму в дослідженнях статі: біологічний (З. Фройд), структурний (Т. Парсонс і М. Мід) і символічний (М. Фуко, Ж. Лакан та ін.) [40].

П. Мататова в рамках психології виділяє три основних напрямки досліджень, пов'язаних з проблемою гендеру.

- 1) Перше базується на вивченні об'єктивних відмінностей психіки і поведінки в залежності від гендеру.
- 2) Основний предмет дослідження другого напрямку - це зміст гендерних ролей, а також стереотипи фемінності і маскулінності, ступінь їх поляризації в рамках різних культур.
- 3) Третя група досліджень присвячена гендерної ідентичності, її змісту, становлення і особливостей. Цей підхід пов'язаний з іншими, так як він припускає, що вивчаються у другому підході еталони гендеру, які пов'язані з системою гендерних відмінностей [30].

Гендерні відмінності виявляються в тому, як люди виконують свої гендерні ролі.

Великий вплив на зміну переконання про те, що чоловіки і жінки від природи створені для виконання певних ролей, завдала Маргарет Мід в своїй книзі «Стать і темперамент у трьох примітивних суспільствах». Згідно з її спостереженнями за життям племен в Новій Гвінеї, жінки і чоловіки виконували різні ролі, іноді прямо протилежні прийнятим для кожної статі стереотипам.

Суттєві доповнення в розумінні поняття гендеру внесла Тереза де Лауретіс. Гендер, з точки зору дослідниці, має здатність бути відтвореним людиною в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії, стаючи важливою і усвідомлюваною характеристикою його особистості: «реальність гендеру полягає якраз в ефектах його репрезентації; гендер реалізується, стає реальним тоді, коли його репрезентація стає само-репрезентацією індивіда, приймається їм в якості своєї соціальної чи суб'єктної ідентичності» [2].

Важливий внесок в розуміння гендерних ролей вніс Гірт Гофстеде. Він доводив, що відмінності в гендерних ролях залежать від ступеня гендерної диференціації в культурах або ступеня маскулінності або фемінності тієї чи іншої культури. В результаті проведеного ним в кінці 1970-х років великого крос-культурного дослідження він сформулював ознаки, які можуть описувати національні культури по їх положенню один щодо одного, що відносяться до сім'ї, професії, релігії, сексуальних відносин, політиці і іншим сферам суспільного життя

Отже, навіть близькі, на перший погляд, поняття (як, наприклад, гендерна ідентичність і статево-рольова ідентичність) не є синонімами.

Гендерна ідентичність є більш широким поняттям, ніж статево-рольова ідентичність, оскільки гендер включає в себе не тільки рольовий аспект, а й, наприклад, образ людини в цілому (від зачіски до особливостей туалету). Також поняття гендерна ідентичність не синонімічно поняттю сексуальна ідентичність (гендер - поняття не тільки біологічне, скільки культурне, соціальне). Сексуальна ідентичність може бути описана з точки зору особливостей самосприйняття і самопредставлення людини в контексті його сексуальної поведінки в структурі гендерної ідентичності.

Поняття гендерної ідентичності тісно пов'язане з базисним відчуттям мужності - жіночності, або маскулінності – фемінності [33].

1.2. Аналіз проблематики гендерної самоідентифікації, гендеру та їхньої узгодженості з біологічною статтю людини

Як вже відомо, проблематика узгодженості гендеру з біологічною статтю - актуальне питання сучасної психологічної науки. Багато вчених не можуть дійти згоди щодо того, як визначати поняття гендер, а тому й не можуть дослідити взаємозв'язок. Ми вважаємо, що це є центральною проблемою сучасної гендерної психології - відсутність єдиного понятійного апарату. Багато вчених розділяють нашу думку.

На думку Л. Мартиненко більшість учених-психологів, які працюють в області психології статі, як і раніше будують свої дослідницькі програми пошуку відмінностей між статтю. Не дивлячись на зміну соціальної ситуації і атмосфери наукової діяльності, вітчизняні вчені все ще продовжують шукати психологічні відмінності між статтю, розглядаючи цю роботу як одне з головних завдань сучасної гендерної психології. Суспільство вже 2000 років не може досягти свого ідеалу з тієї причини, що чоловік і жінка не знайшли належної гармонії і єднання. Тенденція розвитку гендерних досліджень має бути в розгляді і вивченні чоловіка і жінки як єдиного об'єкту суспільства гармонійно взаємодіючого, доповнюючого, збагачуючого і розвиваючого один одного, тобто в єдності як дві "половинки" єдиного цілого [26].

На думку американського історика Джоан Скотт, «гендер використовується для призначення соціальних відносин між статями. Його застосування недвозначно відкидає біологічні пояснення, навпаки, гендер стає способом позначення культурних конструкцій - ідей, повністю соціального походження про відповідні жінкам і чоловікам ролях ... Гендер ... є соціальною категорією тіла, що має стать » [37, с.25].

Соціолог Енн Оуклі сформулювала такі визначення статі і гендеру: «Стать - це слово, яке відноситься до біологічних відмінностей між жінками і

чоловіками: видимі відмінності в геніталіях, які відносяться до різниці в репродуктивної функції. Однак «Гендер» - питання культури: він відноситься до соціальної класифікації «мужності» і «жіночності».

Різниця між «чоловіком» і «жінкою» з одного боку, і «мужністю» і «жіночністю» з іншого, робить можливим прояснити багато в суперечці про статеві відмінності ... » [46]. Зміни в соціальних ролях чоловіків і жінок не могло не позначитися на психологічні особливості. можливість отримання рівного освіти і розвитку в професійному відношенні, відсутність чіткого поділу обов'язків в родині призвело до пом'якшення жорстких статево-рольових установок в сучасному суспільстві. А. Белкін розглядає це як «свідомий гермафродитизм» в психологічному плані [5, с. 129].

Російська психологиня Н. Радіна у своїй статті “Про використання гендерного аналізу у психологічних дослідженнях” наводить приклад досліджень, що проводились в Нижегородському державному педагогічному університеті [35].

Перше дослідження було спрямоване на вивчення статево-вікових особливостей розвитку вербальної та невербальної самооцінки у старших дошкільників. В експериментальному дослідженні брали участь 46 хлопчиків і дівчаток від 6 до 7 років з сільських районів Нижегородської області. Програма дослідження включала непряме вимірювання системи самооцінок - КИСС (з її допомогою визначалася невербальна самооцінка) і методика Дембо - Рубінштейн (для визначення вербальної самооцінки) з однаковим набором шкал для обох методик, найчастіше використовуваних в роботі з дошкільнятами, а саме: розумний - дурний, добрий - злий, здоровий - хворий, гарний - негарний, сміливий - боягузливий, чесний - нечесний, слухняний - неслухняний. Були використані стандартні процедури збору і аналізу даних. Крім того,

враховувалися спостереження за дітьми в процесі експериментального дослідження та бесіди з педагогами.

Несподівані результати представилися, як тільки була закінчена обробка експериментальних даних: мова йшла не просто про неузгодженість самооцінок. Невербальна самооцінка хлопчиків виявилася істотно нижче (відмінності статистично достовірні) невербальної самооцінки дівчаток, що не відповідало загальноприйнятій позиції, згідно з якою хлопчики в середньому мають більш високу самооцінку. Крім того, "образ Я" хлопчика з сільського району виявився нетрадиційним.

Хлопчики і дівчатка ніби помінялися своїми традиційними ролями: жіночний хлопчик і більш незалежна дівчинка. Ймовірно, і ті, і інші опинилися в особливих виховних умовах, які були наслідком своєрідних культурних і соціальних традицій даного сільського району. Цікавий факт, що всі ключові управлінські позиції району займають жінки, а характерними областями докладання зусиль для населення є ферма і тепличний комплекс, де переважає важка фізична праця і трудяться переважно жінки. Фактично жінки лідирують у всіх сферах життя даного регіону, претендуючи на традиційно "чоловічі" сфери впливу. Для чоловічого населення характерні алкоголізм і безробіття, по суті відсутність будь-якої змістовної позиції [35].

Ще одна російська дослідниця Ожигова вважає, що гендерні дослідження в даний момент є широким науковим полем, в якому предмет, методи і стратегії дослідження носять міждисциплінарний характер. Міждисциплінарність виступає як найважливіший методологічний принцип всякого гендерного дослідження. Саме завдяки міждисциплінарності істотно розширюється поле наукового знання і дослідницькі стратегії [29].

Центральне поняття цієї галузі наукового знання «гендер» вже за своїм визначенню належить одночасно декільком наукових дисциплін: філософії,

соціології, психології і т.д. У всіх випадках розуміння і використання гендеру, відзначають Е. Здравомислова і А. Тьомкіна, можна виділити наступні характеристики:

- біологічна стать;
- статево-рольові (або гендерні) стереотипи і норми,
- гендерну ідентичність [20].

З одного боку, йде активний процес «відокремлення» гендерних досліджень в окрему галузь наукового знання або якусь наукову дисципліну, з іншого - активне включення поняття «гендер», феміністської та гендерної теорії в науковий простір і дослідницьку практику інших наук: психології, педагогіки, лінгвістики і т.д.

Наступні думку щодо гендерних досліджень висловила М. Тереміліна: «Становлення гендерних досліджень за великим рахунком означало "введення жіночої проблематики" в усі галузі суспільних наук і було покликане відновити історичну справедливість щодо обох статей, але сприймалося науковим співтовариством скептично» [23]. Гендерний підхід до вивчення психологічної реальності - станів і відносин людини зі світом - зараз широко представлений в дослідницькій практиці. Гендерна ідентичність розуміється як аспект самосвідомості, що описує переживання людиною себе як представника певної статі.

Гендерна ідентичність, будучи однією з базових характеристик особистості, формується в результаті психологічної інтеріоризації чоловічих або жіночих рис, в процесі взаємодії Я та інших, в ході соціалізації.

Розвиток психічних якостей, способів поведінки не має жорстких біологічних приписів. Усвідомлення власної статевої приналежності і

становлення гендерної ідентичності людини - один з напрямків його соціалізації.

Як зазначає С. Братченко, за будь-якими приватними психологічними труднощами в житті людини лежать більш глибокі (і не завжди ясно усвідомлювані) екзистенційні проблеми свободи вибору і відповідальності, ізольованості і взаємозв'язку з іншими людьми, пошуку сенсу життя [11].

Це означає, що і криза гендерної ідентичності викликає переосмислення сенсу життя і смерті особистістю. Але особистість як системно організований простір смислів займає позицію над просторами буттєвості, реалізує глобальну інтенцію бути, тобто підтримувати і розширювати своє буття, робити його автентичним [29].

Ми вважаємо, що саме через вищезазначені труднощі в сприйнятті гендеру виникають гендеру, оскільки викривлення сприйняття сутності гендерної ідентичності, як своєї, так і інших, викривлює і розуміння явища гендеру в цілому.

В. Єкімова та С. Філіпова в своїй статті “Гендерні відмінності: соціокультурний аспект” класифікують гендерні стереотипи на 3 категорії:

1. Нормативні уявлення про чоловіків та жінок. Характеристики різняться в різних культурах.
2. Професійні стереотипи.
3. За розподілом сімейних ролей. Чоловіки працюють, жінки займаються домогосподарством [18].

Варто відзначити, що завдяки активній громадській діяльності феміністок, які хотіли добитися історичної справедливості по відношенню до жіночої статі, його досвіду і вкладу в історію, в 1970-і рр. поняття «гендер» і, власне,

проблема гендерної нерівності стали центром дослідницької уваги. Це зумовило проведення безлічі гендерних досліджень, з'явився новий напрямок в психології. Т.В. Бендас пише, що вчені почали розглядати проблеми, які не піднімалися раніше в суспільних науках, незважаючи на те, що жіноче визвольний рух не є частиною вивчення гендерної психології [7].

Отже, після того як поняття «гендер» увійшло в науковий коло досліджень, воно все частіше стало обговорюватися в інших сферах життя людини і вже зайняло міцне місце в побуті. На цей момент є велика кількість книг і статей про гендерну соціології і психології, стереотипах, адже це має відношення не тільки окремо до чоловіків або жінок, але до всього суспільству. Сучасне феміністський рух постійно говорить про гендерну нерівність підлог. Правда, як вважають деякі дослідники, наприклад Є.П. Ільїн, останні гендерні дослідження в результаті пропагують рівність статей, а не вивчають особливості і проблеми сучасного суспільства [21].

Гендер - це продукт соціуму і культури. Він також є фундаментом в процесі психічного і соціального становлення кожної особистості [27].

2.4. Характеристика підліткового віку

Стосовно визначення підліткового віку більшість учених сходяться в думці про діапазон приблизно 10-20 років та про основні характеристики підліткового віку. Тим не менш, на думку Бедлінського рамки підліткового віку можуть не тільки несуттєво зміщуватись в залежності від психологічного підходу, але і значно зміщуватись в залежності від кожного окремого підлітка [4].

Періодизацію розвитку особистості розроблювали такі вчені, як З. Фрейд, Л. Колберг, Ж. Піаже, Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Петровський тощо. Найбільш популярну в наукових колах психологічну періодизацію життя людини розробив Е. Еріксон. За Еріксоном підлітковий вік - перехідний період

між дитинством та дорослістю. В цей період в житті людини в багатьох випадках настає найбільш відчутна вікова криза, яка спричинена бажанням і потребою у відчутті дитиною власної дорослості. Провідною діяльністю в цей віковий період є інтимно-особистісне спілкування, здебільшого з однолітками, що часто означає віддалення дитини від батьків. З цього часу вплив батьків на дитину зменшується, більшість інформації, в тому числі стосовно гендеру дитиною вже отримано [31].

Виходячи з цього, ми можемо констатувати, що це найкращий вік для проведення нашого дослідження, оскільки батьківський вплив ще відбивається на сприйнятті дитини, а власна позиція часто ще не сформована.

Висновки до першого розділу

Як результат наших теоретичних наукових розвідок ми можемо стверджувати, що розвиток понять “гендер” та “гендерна ідентичність” мають ключове значення для розвитку сучасного суспільства, сімейних та гендерних ролей, а також сприйняття чоловіком чи жінкою себе як носія певної гендерної ідентичності - від абсолютної цисгендерності до андрогінії та агендерності.

Поняття “гендер” розвивалось протягом багатьох століть. Весь розвиток можна умовно поділити на п’ять етапів та констатувати, що на деяких етапах питання гендеру та гендерної ідентичності вивчали найбільш значущі науковці свого періоду, зокрема і психологи - Зигмунд Фройд, Борис Ананьєв, Карен Хорні тощо. За весь час існування сутності гендерної ідентичності вона розглядалась з багатьох боків - з релігійного, філософського, соціально-економічного і врешті-решт - психологічного.

Аналіз наукових праць показав, що на сьогодні не існує єдиного визначення поняттю “гендер”. Найбільш розповсюдженим є підхід до визначення цього поняття в соціальному конструкціонізмі. В цьому підході

гендер розглядається, як сукупність характеристик, які вважаються властивими для представників тієї чи іншої статі в певному культурному середовищі.

Ключову роль у розвитку гендерної ідентичності дитини грає вплив батьків, оскільки діти отримують більшу частину інформації про навколишній світ саме з сім'ї, в тому числі і про норми поведінки в суспільстві.

Також нами було визначено, що підлітковий вік - це перехідний період між дитинством та дорослістю. Він є важливим етапом становлення особистості та є періодом найбільших психологічних та фізіологічних змін в житті людини. В цей час відбувається часткове відокремлення дитини від батьків і зближення з ровесниками, а провідною діяльністю цього віку за Еріксоном є інтимно-особистісне спілкування. Всі ці фактори роблять підлітковий вік найбільш сприятливим для формування гендерної ідентичності, і, як наслідок, нашого емпіричного дослідження.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ БАТЬКІВ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ

2.1. Загальна характеристика методів і методик дослідження

Під час підготовки до проведення емпіричного дослідження нами були визначені цілі дослідження:

1) Визначити або констатувати відсутність кореляційних зв'язків між сприйняттям батьківського гендеру та тенденціями у формуванні гендерної ідентичності підлітків.

2) Визначити або констатувати відсутність кореляційних зв'язків між тенденціями у формуванні гендерної ідентичності підлітків та сформованими у них гендерними сімейними стереотипами.

3) Визначити або констатувати відсутність кореляційних зв'язків між домінацією емоційної залученості батьків та впливом образів батьківських гендерів на гендерну ідентичність підлітків.

В нашому дослідженні ми використовували кількісні методи дослідження, а саме тестування та анкетування. Наша авторська анкета була спрямована на збір демографічних даних та містила уточнюючі питання щодо сімейної ситуації респондентів, зокрема про рівень залученості батьків у справи дітей. При складанні нашої анкети ми використали декілька питань з тесту “Дитячо-батьківські стосунки в підлітковому віці” П. Трояновської.

Для дослідження гендерних стереотипів у сім'ї ми використали методику “Розподіл ролей у сім'ї” розробки Ю. Альошиної, Л. Гозмана та Є. Дубовської. Цей опитувальник призначений для проведення досліджень з дорослими респондентами та респондентами-підлітками, для виявлення рольової структури сім'ї, гендерних сімейних установок, стереотипів тощо. Оскільки в

організації певної частини опитування нам допомагали представники навчальних закладів, які не хотіли давати підліткам питання, що стосуються сексу, ми вилучили з методики 3 питання, які стосуються сексуального життя. Вважаємо, що інформація про сексуальну поведінку станом на сьогодні не має гендерної характеристики, на якість результатів це не вплинуло. Такий самий висновок ми можемо зробити виходячи з того, що у респондентів нашої вікової категорії в абсолютній більшості ще не має сексуального досвіду, а в тих респондентів в кого він є - він занадто малий.

Як пише К. Беспанська-Павленко, варіант методики перевірявся на надійність при вибірці в 120 чоловік (60 чоловіків, 60 жінок, з них 34 сімейні пари) за наступними критеріями.

1) Стійкість методики перевірялася за критерієм повторного опитування - 58 випробовуваних через місяць після першого заповнення. Виявлений коефіцієнт стійкості дорівнює: $r = 0,8$. Отже, методику можна вважати високостійкою.

2) Конструктивна (логічна) валідність підраховувалася за допомогою 12 експертів. Вони 2 рази заповнювали опитувальник: один раз за члена сім'ї з традиційним розподілом ролей, другий - з рівноправним розподілом. Відмінності між даними двох заповнень виявилися статистично значущими ($p < 0,1$), отже, підтверджується конструктивна валідність даної методики.

3) Комплектність, склад методики: опитувальник складається з 21 питання, де кожній з 7 виділених сімейних ролей відповідає за 3 питання. Методика включає в себе інструкцію, бланк для відповідей, рекомендації по обробці та інтерпретації результатів.

Теоретичне підґрунтя: автори виділяють 7 основних сімейних ролей:

- 1) виховання дітей;
- 2) матеріальне забезпечення сім'ї;

- 3) емоційний клімат в родині;
- 4) організація розваг;
- 5) роль господаря / господині;
- 6) сексуальний партнер;
- 7) організація сімейної субкультури.

Як вже було зазначено вище, ми виключили 3 питання, що стосувались сексуального життя, тому в нашому варіанті присутні лише 6 шкал. Виходячи з характеру розподілу цих сімейних ролей між чоловіком і дружиною, можна судити про тип сім'ї: традиційна, егалітарна і проміжна. Традиційні сім'ї - це сім'ї, де всі домашні обов'язки строго поділяються на «чоловічі» і «жіночі» і більшу частину цих обов'язків виконує дружина. Егалітарне сім'ї характеризуються спільним поділом сімейних ролей без поділу їх на «чоловічі» і «жіночі», таким сім'ям притаманна взаємозамінність подружжя в домашніх справах. У сім'ях проміжного типу не виражений типовий варіант розподілу внутрішньосімейних ролей. Якщо опитувальник використовується для дослідження установок особистості щодо розподілу сімейних ролей між чоловіками і жінками, то випробовуваних просять висловити свою думку не про те, як в їхній родині розподілені ролі між чоловіком і дружиною, а пропонують висловити судження про те, як взагалі повинні розподілятися сімейні ролі. Таким чином з'ясовуються гендерні установки респондентів, пов'язані з розподілом ролей в сім'ї[9].

В нашому випадку ми використали в інструкції наступне формулювання: “Будь ласка, дайте відповіді на наступні питання виходячи з вашого бачення “ідеальної сім'ї”

Ще однією методикою, яку ми використали в нашому дослідженні була модифікована методика Сандри Бем у модифікації І. Кльоциної, яку ми також

модифікували під експертне дослідження. Щоб дослідити вплив батьківського гендеру на підліткову гендерну ідентифікацію, ми запропонували респондентам оцінити наявність чи відсутність у батьків певних характеристик. Таким чином, підлітки у нас виступили експертами в гендері своїх батьків, що дало нам можливість порівняти результати відповідей респондентів про себе та про обох батьків.

Опитувальник Сандри Бем використовується для вивчення маскулінних та фемінних якостей особистості, проте для більшої відповідності викликам ХХІ століття і відповідності сучасній суспільній ситуації ми розробили додаткову модифікацію для визначення впливу образу гендерної ідентичності кожного з батьків на респондента. Таким чином нами було виведено 3 формули коефіцієнтів впливу на гендерну ідентичність.

Наша модифікація заснована на підрахунку кількості унікальних збігів відповідей на питання щодо респондента та щодо уявлень респондента про гендерну ідентичність батька або матері. Коефіцієнт вираховується виходячи з кількості унікальних збігів відповідей поділеними на суму унікальних збігів відповідей на питання щодо респондента та щодо уявлень респондента про гендерну ідентичність батька та матері. Створені нами формули виглядають так.

$$k_F = \frac{n_F}{n_F + n_m}$$

(2.1)

де k_F – коефіцієнт впливу гендерного образу батька;

n_F – кількість збігів респондента з гендерним образом батька;

n_m – кількість збігів з гендерним образом матері.

$$k_m = \frac{n_m}{n_F + n_m}$$

(2.2)

де k_m – коефіцієнт впливу гендерного образу матері;

n_F – кількість співпадінь респондента з гендерним образом батька;

n_m – кількість співпадінь з гендерним образом матері.

Загальний коефіцієнт є сумою унікальних співпадінь поділеною на кількість тестових тверджень, тобто на 60.

$$k_G = \frac{n_F + n_m}{60}$$

(2.3)

Де k_G – коефіцієнт впливу батьків на гендер дитини;

n_F – кількість співпадінь респондента з гендерним образом батька;

n_m – кількість співпадінь з гендерним образом матері.

Також нами було визначено границі низького, середнього та високого показника коефіцієнтів.

Для коефіцієнтів впливу гендерного образу батька/матері були визначені наступні границі:

- низький показник - 0 - 0,33
- середній показник - $0,33 < x < 0,66$
- високий показник - 0,66 - 1

Для коефіцієнта впливу батьків на гендер дитини були визначені наступні границі:

- низький показник - $0 < x < 12$
- середній показник - 12-30
- високий показник - $30 < x < 60$

Вищезазначені граничні результати розроблені з урахуванням отриманих результатів та нормального розподілу.

Ми вважаємо, що наш авторський метод обробки даних за цією методикою дозволяє відслідкувати вплив гендерної ідентичності батьків на дитину без визначення тих чи інших рис фемінними чи маскулінними, а також досліджуючи суб'єктивну думку респондента про гендерну ідентичність батьків. Варто зазначити, що збіги у відповіді респондентом про себе зі сприйняттям гендерної ідентичності обох батьків не рахується в унікальні співпадіння, оскільки вважається характерною рисою членів даної родини, а тому, на нашу думку, неможливо достеменно визначити гендерна ідентичність якого з батьків спричинила розвиток цієї характеристики у респондента.

Оригінальна методика складається з 60 тверджень з певними якостями, які частіше за все сприймаються як жіночі чи чоловічі. Перед початком блоку з опитувальником С. Бем була дана інструкція: “Будь ласка, оцініть наявність у Вас, Вашого тата та Вашої мами наступних якостей. Зверніть увагу, що Ви можете обрати як всіх, так і нікого”. Кльоцина, яка модифікувала методику С.

Бем давала схожі варіанти інструкцій, проте її модифікація була не призначена для експертної оцінки батьків дітьми:

Інструкція 1: оцініть наявність (або відсутність) у більшості жінок названих нижче якостей. Можна відповідати тільки «так» або «ні».

Інструкція 2: оцініть наявність (або відсутність) у більшості чоловіків названих нижче якостей. Можна відповідати тільки «так» або «ні».

Ми вважаємо, що результати використаних методик дають повну картину процесу гендерної ідентифікації дитини і враховують всі фактори впливу на формування гендеру в підлітковому віці. Основними факторами, як ми вже зазначали, ми вважаємо:

- 1) Вплив поведінки та особистісних якостей батьків.
- 2) Сформовані у дитини гендерні стереотипи, в тому числі і сформовані під впливом батьків, медіа, ровесників та освітніх інституцій.
- 3) Рівень емоційної залученості батьків у справи дітей.

2.2. Загальна характеристика досліджуваної вибірки та хід дослідження

Вибірка нашого емпіричного дослідження складалася з 61 респондента. Всі респонденти на момент опитування були учнями загальноосвітніх шкіл Києва та закладів спеціальної середньої освіти. Вимогами до респондентів були:

1. Підлітковий вік 13-18 років
2. Виховання двома людьми різної статі

Вимога до респондентів про перебування саме у вікових рамках 13-18 пояснюється тим, що жіночі і чоловічі рамки підліткового віку зсунуті на думку багатьох вчених. Через те, що дівчата раніше вступають в підлітковий вік, а хлопці пізніше з нього виходять, нами було прийнято рішення досліджувати саме той віковий діапазон, в якому і хлопці, і дівчата будуть вважатись

підлітками. Таке рішення було прийнято з метою підвищення надійності дослідження та репрезентативності результатів.

Розуміючи, що багато дітей в Україні зростає в неповних сім'ях, ми враховували результати лише тих осіб, яких виховували та виховують батьки двох статей. Така вимога була продиктована для того, щоб не виключати з вибірки тиз, чийм вихованням займаються, наприклад, бабуся та дідусь, бабуся та батько, мати та дідусь. З іншого боку, нам потрібно було дослідити вплив гендеру обох батьків. Надалі в цій роботі під словами “мати” та “батько” матимуться на увазі особи відповідно жіночої та чоловічої статі, які приймають пряму й безпосередню участь у виховному процесі дитини.

Дослідження проводилось з використанням мережі Інтернет за допомогою онлайн-інструменту «Гугл-форми» російською мовою для збереження валідності методик. Варто зазначити, що офіційні представники навчальних закладів не дуже сприяли проведенню нашого дослідження. Так в одній зі шкіл Києва нам було відмовлено в проведенні дослідження через інтимний характер питань, попри те, що дослідження було анонімним, питання про сексуальне життя були навмисне виключені, а методики схвалені для дослідження осіб підліткового віку.

Як ми вже зазначали вище, вибірка становить 61-го респондента. Нижче на рисунку 2.1. та 2.2. наведені їх демографічні дані.

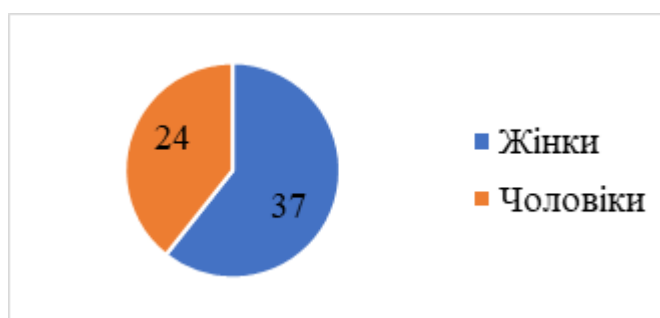

Рис. 2.1 Розподіл респондентів за статтю за методикою

Джерело: розробка автора.

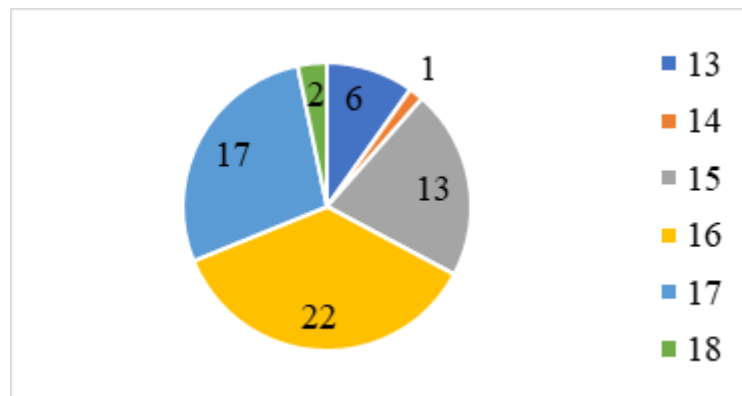

Рис. 2.2 Розподіл респондентів за віком

2.3. Результати емпіричного дослідження впливу гендерної ідентичності батьків на формування гендерної ідентичності підлітків

Провівши дослідження ми отримали показники респондентів з 18-ти шкал. Кількість опитаних респондентів свідчить про високу міру надійності наших результатів, проте, ми вважаємо, що необхідно ще більше заглибитись в проблематику нашого дослідження, тому вважаємо актуальним проведення дослідження з більшою кількістю респондентів та на іншій культурній вибірці, а також вважаємо актуальним проведення ретестового дослідження для підтвердження результатів та

В результаті використання методики Сандри Бем ми отримали наступні результати:

1) Шкала “Фемінність респондента”:

Високий показник - 27 – 44%;

Середній показник - 19 – 31%;

Низький показник - 15 – 25%.

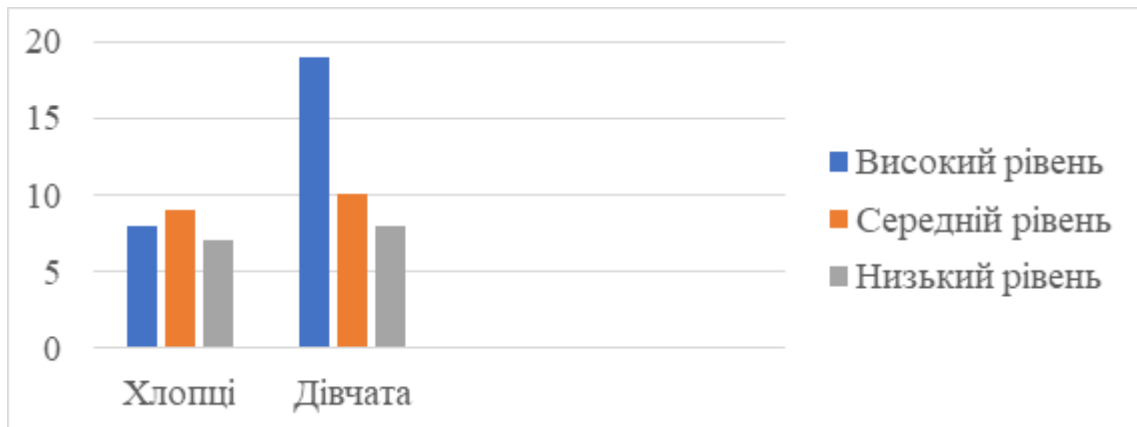

Рис. 2.3 Фемінність респондентів.

2) Шкала “Фемінність гендерного образу матері”:

Високий показник - 40 – 66%;

Середній показник - 14 – 23%;

Низький показник - 7 – 11%.

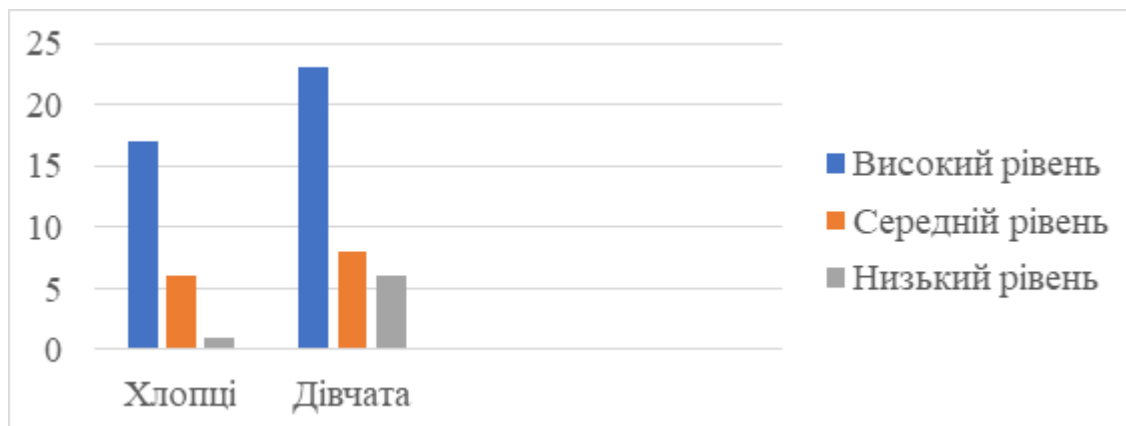

Рис. 2.4 Фемінність гендерного образу матері.

3) Шкала “Фемінність гендерного образу батька”:

Високий показник - 6 – 10%;

Середній показник - 37 – 61%;

Низький показник - 18 – 29%.

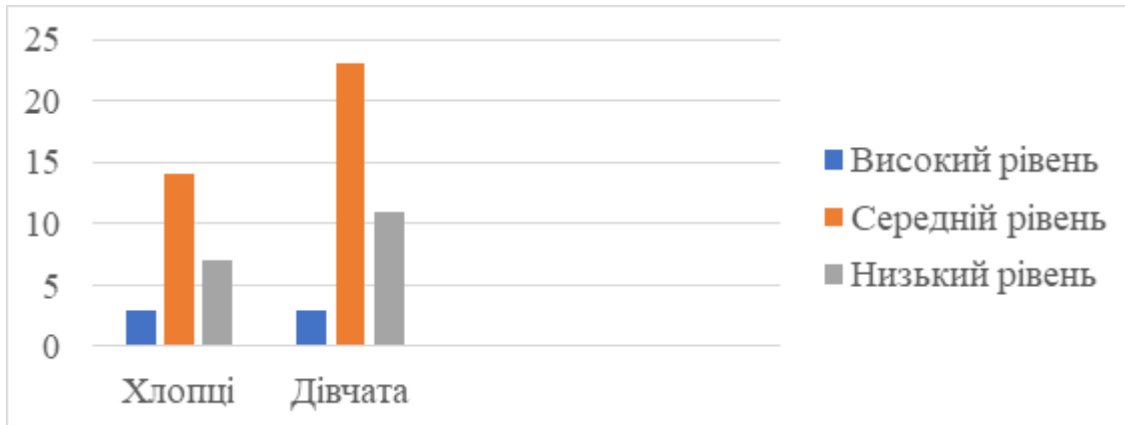

Рис. 2.5 Фемінність гендерного образу батька.

4) Шкала “Маскулінність респондента”:

Високий показник - 29 – 48%;

Середній показник - 22 – 36%;

Низький показник - 10 – 16%.

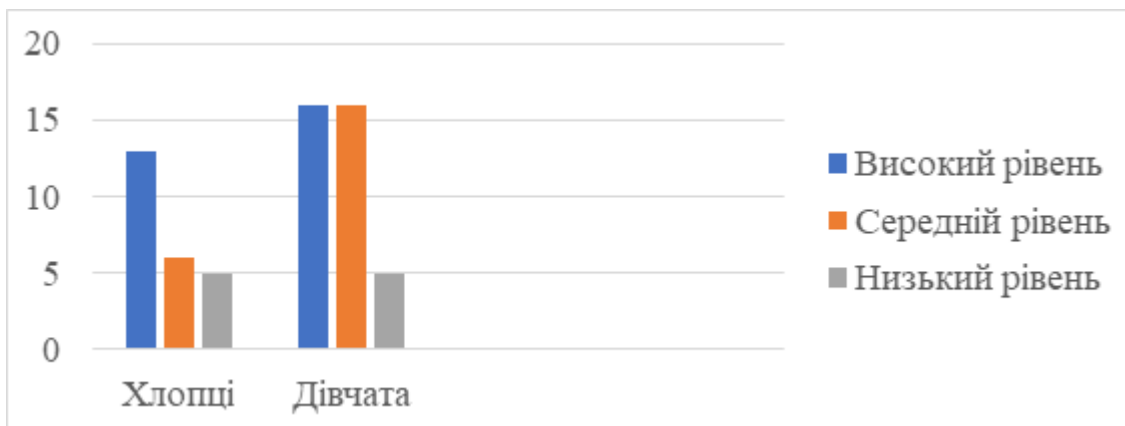

Рис. 2.6 Маскулінність респондента.

5) Шкала “Маскулінність гендерного образу матері”:

Високий показник - 16 – 26%;

Середній показник - 29 – 48%;

Низький показник – 16 – 26%.

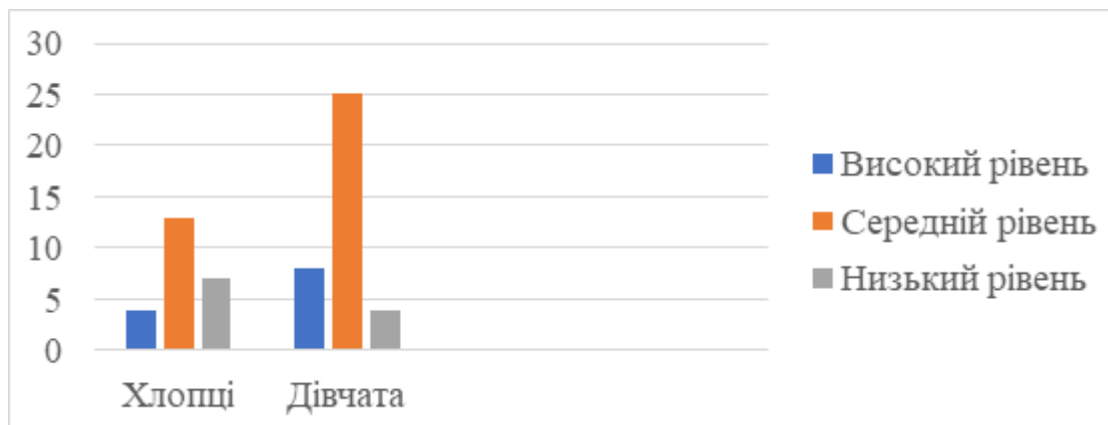

Рис. 2.7 Маскулінність гендерного образу матері.

б) Шкала “Маскулінність гендерного образу батька”:

Високий показник - 32 – 52%;

Середній показник - 25 – 41%;

Низький показник - 4 – 7%.

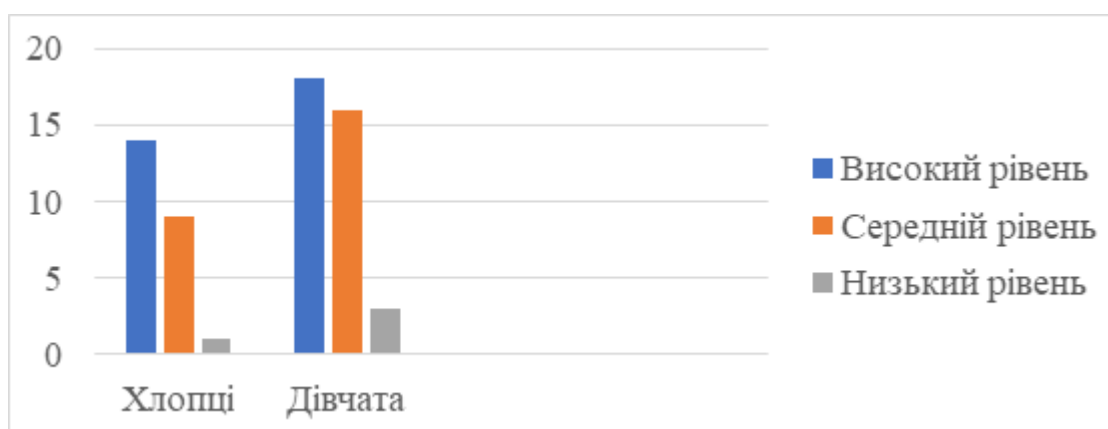

Рис. 2.8 Маскулінність гендерного образу батька.

7) Шкала “Співвідношення впливу гендерних образів батьків”:

Батьківський вплив - 11 – 18%;

Егалітарний вплив – 38 – 62%;

Материнський вплив - 12 – 20%.

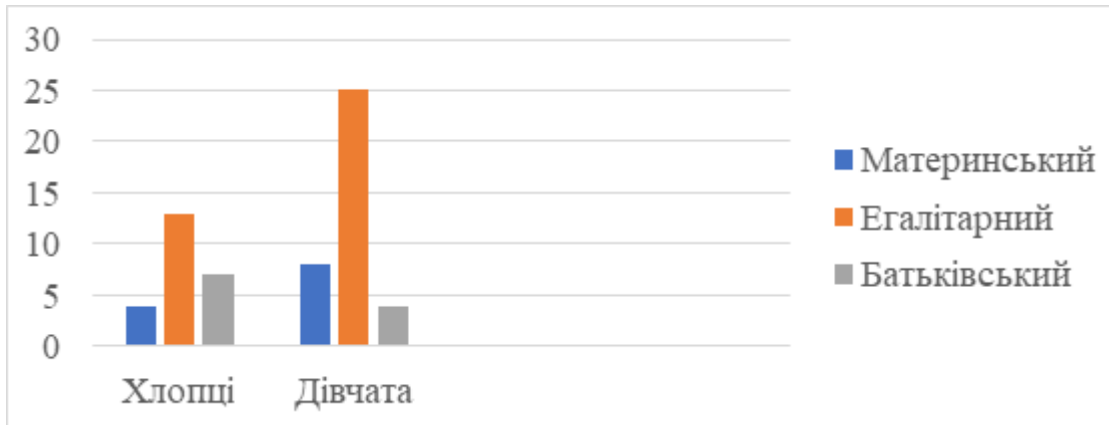

Рис. 2.9 Співвідношення впливу гендерних образів батьків.

8) Шкала “Коефіцієнт впливу батьків на гендер дитини”:

Високий показник - 8 – 13%;

Середній показник - 21 – 34%;

Низький показник - 33 – 54%.

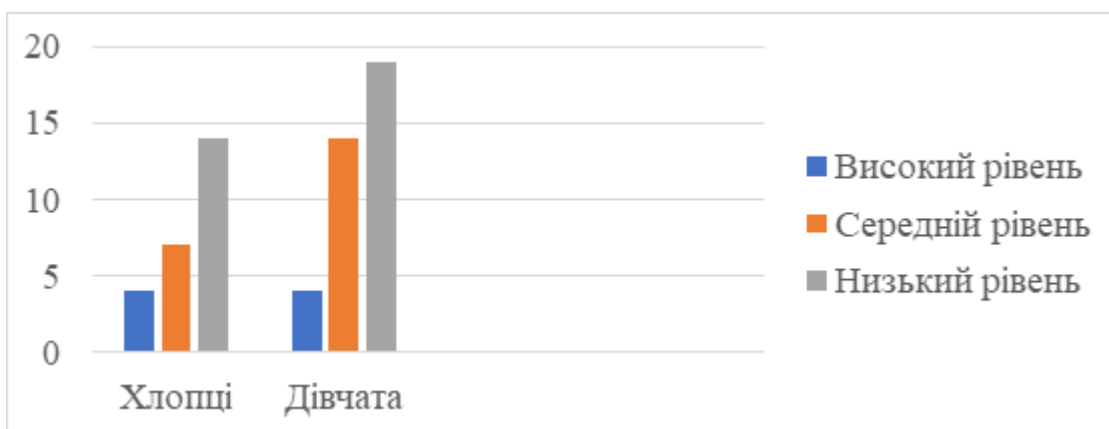

Рис. 2.10 Коефіцієнт впливу батьків на гендер дитини.

9) Шкала “Співвідношення домінації емоційної залученості батьків”:

Материнська – 30 - 49%;

Егалітарна – 27 - 44%;

Батьківська – 4 – 6%.

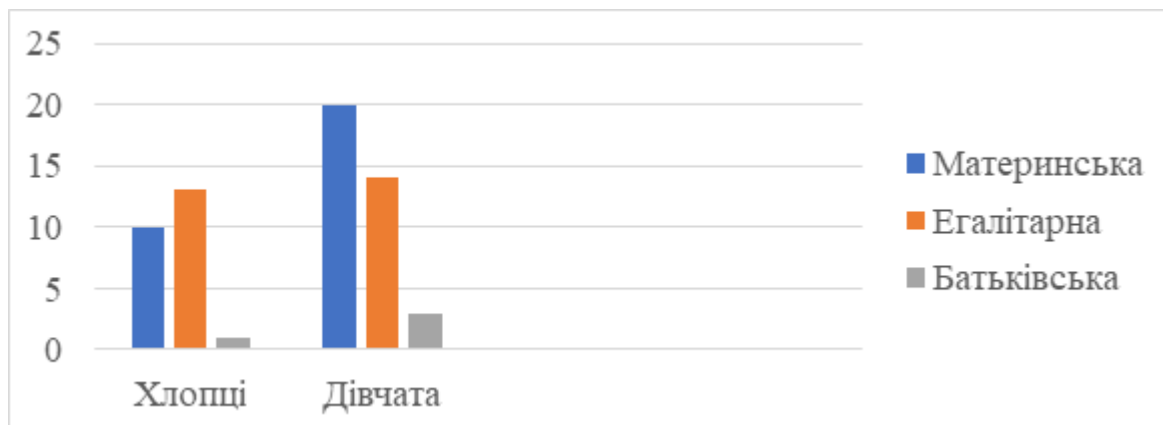

Рис. 2.11 Співвідношення домінації емоційної залученості батьків.

Результати респондентів за шкалами сімейних стереотипів:

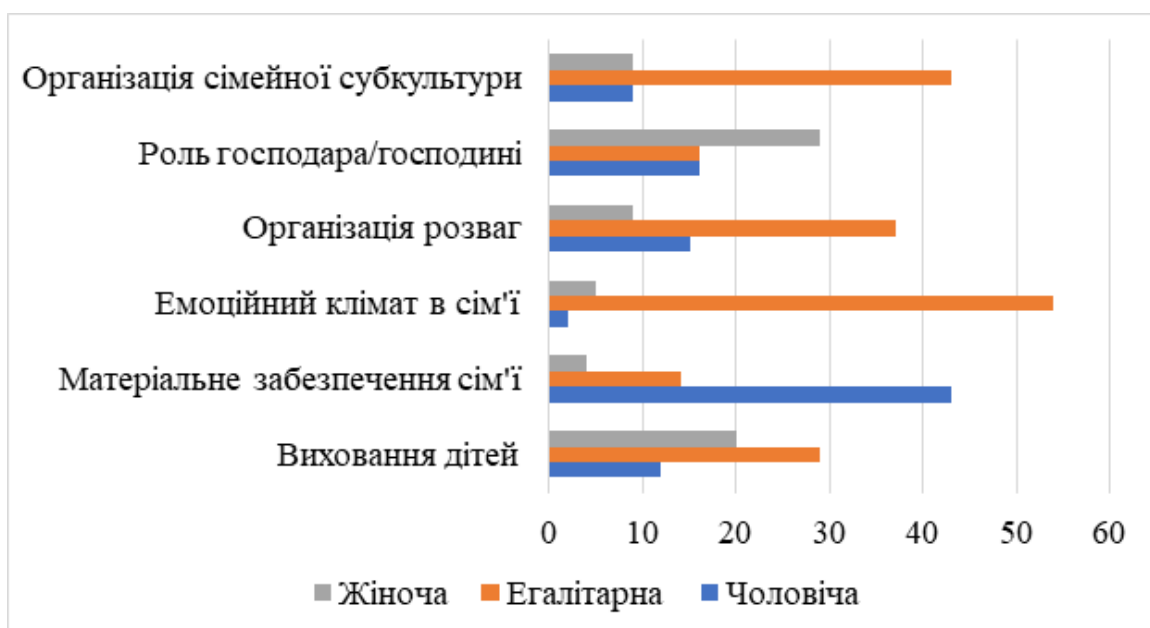

Рис. 2.13 Результати за методикою «Розподіл ролей в сім'ї»

Значення моди/медіани/середнього арифметичного за кожною із шкал наступні:

Методика Сандри Бем (хлопчики):

- 1) Фемінність респондента - 9/10/9,5;
- 2) Фемінність гендерного образу матері - 13/14/12,46;

- 3) Фемінність гендерного образу батька - 10/9/9,04;
- 4) Маскулінність респондента - 13/13/11,29;
- 5) Маскулінність гендерного образу матері - 8/10/10,04;
- 6) Маскулінність гендерного образу батька - 14/14/11,83;

Методика Сандри Бем (дівчата):

- 1) Фемінність респондента - 14/13/11,13;
- 2) Фемінність гендерного образу матері - 14/14/11,78;
- 3) Фемінність гендерного образу батька - 10/12/8,81;
- 4) Маскулінність респондента - 14/13/11,13;
- 5) Маскулінність гендерного образу матері - 9/9/9,62;
- 6) Маскулінність гендерного образу батька - 15/12/11,27;

2.4. Кореляційний аналіз з використанням методів математичної статистики

Для дослідження рівнів кореляції між різними показниками наших респондентів ми обрали коефіцієнти кореляції Пірсона та Спірмена, а також сегментування вибірки за ознаками для пошуку закономірностей у якісних характеристиках. У зроблених висновках в питаннях кореляції під час сегментації і порівняння якісних показників ми виходили з наступного твердження: якщо 50%+1 респондент з певним показником мають певний рівень іншого показника, то ми робимо висновок про наявну залежність між цими показниками.

Під час проведення дослідження з метою виконання завдань нами було виділено наступний перелік пар показників для визначення рівнів кореляцій:

- 1) Фемінність респондента - Фемінність гендерного образу матері

- 2) Маскулінність респондента - Маскулінність гендерного образу батька
- 3) Фемінність респондента - Фемінність гендерного образу батька
- 4) Маскулінність респондента - Маскулінність гендерного образу батька
- 5) Фемінність респондента - Шкала "Виховання дітей", Шкала "Матеріальне забезпечення сім'ї", Шкала "Емоційний клімат в сім'ї", Шкала "Організація розваг", Шкала "Роль господаря/господині", Шкала "Організація сімейної субкультури".
- 6) Маскулінність респондента - Шкала "Виховання дітей", Шкала "Матеріальне забезпечення сім'ї", Шкала "Емоційний клімат в сім'ї", Шкала "Організація розваг", Шкала "Роль господаря/господині", Шкала "Організація сімейної субкультури".
- 7) Емоційна залученість батька - Коефіцієнт впливу гендерного образу батька
- 8) Емоційна залученість матері – Коефіцієнт впливу гендерного образу матері

Для більшої наочності результати представлені у вигляді таблиці (див. таблицю 2.1.).

Таблиця 2.1.

Таблиця кореляцій результатів дослідження

Показники	Хлопчики	Дівчата

Продовження таблиці 2.1.		
Фемінність респондента - Фемінність гендерного образу матері	КК Спірмена - 0,329 КК Пірсона - 0,316	КК Спірмена - 0,523 КК Пірсона - 0,498
Маскулінність респондента - Маскулінність гендерного образу матері	КК Спірмена - 0,023 КК Пірсона - 0,081	КК Спірмена - 0,072 КК Пірсона - 0,089
Фемінність респондента - Фемінність гендерного образу батька	КК Спірмена - 0,189 КК Пірсона - 0,214	КК Спірмена - -0,096 КК Пірсона - -0,112
Маскулінність респондента - Маскулінність гендерного образу батька	КК Спірмена - 0,527 КК Пірсона - 0,503	КК Спірмена - 0,581 КК Пірсона - 0,569
Фемінність респондента - Гендерні сімейні стереотипи	У респондентів з високою фемінністю спостерігається схильність до наступних стереотипів: 1) Фемінні - роль господаря/господині, виховання дітей 2) Маскулінні - немає. У респондентів з низькою фемінністю спостерігається схильність до наступних стереотипів: 3) Фемінні - роль господаря/господині, виховання дітей 4) Маскулінні - немає	У респондентів з високою фемінністю спостерігається схильність до наступних стереотипів: 5) Фемінні - виховання дітей 6) Маскулінні - матеріальне забезпечення сім'ї, роль господаря/господині. У респондентів з низькою фемінністю спостерігається схильність до наступних стереотипів: 7) Фемінні - немає 8) Маскулінні - виховання дітей

Продовження таблиці 2.1.		
Маскулінність респондента - Гендерні сімейні стереотипи	<p>У респондентів з високою маскулінністю спостерігається схильність до наступних стереотипів:</p> <p>9) Фемінні - роль господаря/господині, виховання дітей.</p> <p>10) Маскулінні - матеріальне забезпечення сім'ї</p> <p>У респондентів з низькою маскулінністю спостерігається схильність до наступних стереотипів:</p> <p>11) Фемінні - роль господаря/господині, виховання дітей</p> <p>12) Маскулінні - немає</p>	<p>У респондентів з високою маскулінністю спостерігається схильність до наступних стереотипів:</p> <p>13) Фемінні - немає</p> <p>14) Маскулінні - роль господаря/господині, виховання дітей.</p> <p>У респондентів з низькою маскулінністю спостерігається схильність до наступних стереотипів:</p> <p>15) Фемінні - виховання дітей</p> <p>16) Маскулінні - немає</p>
Емоційна залученість батька - Коефіцієнт впливу гендерного образу батька	Рівень емоційної залученості батька не залежить від впливу гендерного образу батька	Рівень емоційної залученості батька не залежить від впливу гендерного образу батька
Емоційна залученість матері – Коефіцієнт впливу гендерного образу матері	Рівень емоційної залученості матері не залежить від впливу гендерного образу матері	Рівень емоційної залученості матері не залежить від впливу гендерного образу матері

Під час проведення аналізу отриманих результатів ми встановили наступні стійкі залежності:

1. Висока кореляція між фемінністю дівчат та фемінністю образу їх матерів на нашу думку є прикладом прямого наслідування характерних рис гендерної ідентичності від матері до доньки. Ми вважаємо, що дана кореляція з часом почне зменшуватись, оскільки в дівчат вже в наші дні виникає зв'язок з батьком, від якого дівчинка також наслідує велику кількість маскулінних рис.
2. Висока кореляція між маскулінністю дівчат та маскулінністю образу їх батьків, на нашу думку є наслідком все більшої емансипації жінок у суспільстві. Такий показник є також наслідком розповсюдження феміністичних рухів, через що жінки набувають рис, які вважаються маскулінними, а саме - спрямованість на успіх, асертивність, незалежність, соціальна активність, тощо.
3. Висока кореляція між маскулінністю хлопчиків та маскулінністю образу їх батьків, на нашу думку, також носить спадковий характер, тобто хлопчики з дитинства прагнуть наслідувати батька, протиставляючи свою стать гендерній ідентичності матері.
4. Відсутність зв'язків між емоційною залученістю батьків та рівнем впливу образів їх гендерних ідентичностей, на нашу думку, пояснюється тим, що діти на підсвідомому рівні з дитинства починають наслідувати батьків тієї самої біологічної статі, а тому наслідування гендерної ідентичності від матері до доньки та від батька до сина наразі є найбільшим чинником впливу на гендерну ідентифікацію дитини.
5. Кореляція між роллю господаря/господині, як фемінної та більшістю респондентів чоловічої статі, на нашу думку, є наслідком міцно вкоріненого гендерного стереотипу про таку роль у жінок. Також, ми можемо припустити, що чоловіки в силу певних власних психологічних характеристик не хочуть приймати цю роль, як маскулінну, проте це питання вимагає додаткових досліджень.

6. Респонденти жіночої статі, як з високою фемінністю, так і з високою маскулінністю вважають роль господаря/господині - маскулінною роллю. Ми припускаємо, що це пов'язано з тим, що роль господаря та господині може по різному сприйматись чоловіками та жінками з огляду на те, що і хлопці і дівчата знаходяться під впливом батьків тієї самої статі.
7. У питаннях стереотипізації ролі вихователя дітей можна помітити, що більшість хлопчиків вважають цю роль фемінною, а дівчата з низьким рівнем фемінності та дівчата з високим рівнем маскулінності вважають цю роль маскулінною. Ми вважаємо, що це також є наслідком емансипації жінок та пов'язане з бажанням жінок займати в суспільстві більш проактивну позицію.
8. В питаннях матеріального забезпечення сім'ї цю роль вважають маскулінною дівчата з високим показником фемінності та хлопці з високим рівнем маскулінності. Ми вбачаємо в цьому продовження закріплених суспільних традицій внаслідок наслідування ролей батьків тієї самої статі батьківської сім'ї.

На нашу думку необхідно відмітити, що багато респондентів все ж схиляється більше до егалітарних родинних стосунків без виокремлення суто чоловічих і суто жіночих ролей. Це посвідчується також і отриманими нами відгуками респондентів, які висловлювали своє невдоволення відсутністю варіанту відповіді "Як чоловік, так і жінка".

Висновки до другого розділу

Нами було проведено емпіричне дослідження, в результаті якого ми виконали всі завдання:

- визначили існування кореляційних зв'язків між сприйняттям батьківського гендеру та тенденціями у формуванні гендерної ідентичності підлітків, а саме - образ гендерної ідентичності матері

впливає на гендерну ідентифікацію доньок, а образ гендерної ідентичності батька впливає на гендерну ідентифікацію їх синів;

- нами була визначена схильність носіїв маскулінної та фемінної гендерної ідентичності до певних стереотипних уявлень про гендерні сімейні ролі;
- ми констатували відсутність зв'язку між емоційною залученістю кожного з батьків в життя дитини та коефіцієнтом впливу образів їх гендерних ідентичностей
- ми підтвердили висунуту гіпотезу - розвиток гендерної ідентичності прямопропорційно, за силою та якістю, залежний від вираженості гендерної ідентичності батька тієї самої біологічної статі, і незалежний від наявних у підлітка стереотипів про статеві ролі.

Вибірка складалась з 61-го респондента віком 13-18 років, серед яких 24 - чоловічої статі, 37 - жіночої статі. В результаті нашої роботи ми розробили та використали нашу модифікацію методики Сандри Бем та успішно використали отримані результати.

РОЗДІЛ III. РОЗРОБКА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАХОДІВ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ ТА РОЗУМІННЯ ПІДЛІТКАМИ ПОНЯТТЯ “ГЕНДЕР”

3.1. Теоретичні основи та основні принципи просвітницької програми

Наша просвітницька програма базується на результатах наших теоретичних та емпіричних наукових розвідок. В наших розвідках ми дослідили наступні питання, на просвітництво і обговорення яких спрямована наша програма:

- 1) Проблема відсутності чіткого розуміння явища гендеру
- 2) Булінг дітей однолітками на підставі їх гендерної ідентичності
- 3) Існування юридичних колізій, нерівного ставлення до носіїв певної гендерної ідентичності.

Ми вважаємо, що наші просвітницькі заходи допоможуть дітям краще зрозуміти проблематику гендерної ідентифікації та соціально-економічну проблематику явища гендеру в суспільстві. Тим не менш ми вважаємо необхідним дотримуватись наступних правил під час проведення наших психолого-педагогічних заходів:

- 1) Проінформована згода батьків на відвідування дитиною наших заходів дозволить уникнути непорозумінь між вчителями/психологами та батьками. Ми вважаємо, що існування згоди батьків є необхідним з огляду на мультикультуральність сучасного українського суспільства та велику кількість діючих релігійних організацій з великою кількістю членів.
- 2) На нашу думку важливо доносити до дітей інформацію максимально нейтрально, не підтримуючи точки зору, що озвучуються в ході читання матеріалу або точку зору, що висловлюють інші учасники.

- 3) Необхідно забезпечити вільний вихід дитини з заняття та не змушувати її слухати певний матеріал чи виконувати певні вправи, оскільки існує ймовірність невідповідності викладеного матеріалу особистим поглядам дитини, а також недостатньою зрілістю дитини для критичного сприйняття інформації, що надається.

3.2. Психолого-педагогічна програма для гендерної просвіти та практичні рекомендації педагогам, батькам та психологам

Виходячи з результатів наших наукових розвідок та базуючись на них, ми хочемо запропонувати наш авторський психолого-педагогічний комплекс вправ та занять для проведення в загальноосвітніх навчальних закладах. На нашу думку, батьківське виховання не завжди позитивно впливає на формування гендерної ідентичності дітей, а спілкування з однолітками може сильно викривлювати розуміння суті гендеру. Тому ми вважаємо важливим проведення в школі на окремих уроках психолого-просвітницької діяльності, яку може здійснювати психолог.

Наша програма складається з низки вправ та рекомендацій для лекційного матеріалу, які несуть в собі просвітницьку, психодіагностичну, адаптаційну та корекційну функції. Такий комплекс має на меті покращити розуміння понять “гендер” та стать у суспільстві.

Завданнями нашої програми ми вважаємо:

- 1) Виявлення гендерних стереотипів серед школярів та їх корекція.
- 2) Створення ситуації взаємоповаги між дітьми для покращення гендерної соціалізації дитини та адаптації.
- 3) Просвіта з питань гендеру - психологічна та правова.
- 4) Виявлення можливих ситуацій булінгу за гендерною ознакою.
- 5) Психодігностика гендеру у дітей.

На нашу думку, розроблені вправи і запропоновані методики можна проводити протягом декількох днів. Ми вважаємо, що проведення всього комплексу вправ і викладення всього матеріалу можуть перенапружити дітей, тому ми рекомендуємо розділити наш комплекс на декілька днів.

Під час проведення нашого психолого-педагогічного комплексу пропонується наступний порядок дій.

1) Дискусія з дітьми на тему “Що таке стать і що таке гендер?”.

Під час дискусії пропонується викласти дітям матеріал у вигляді, який психолог вважатиме більш доречним для віку, культурної приналежності учнів та рівня їх толерантності. На нашу думку в цьому матеріалі необхідно розглянути поняття визначення гендеру і статі, обговорити причини їх існування, наслідки їх існування, проблеми з якими стикаються люди в розрізі свого гендеру або статі.

2) Психодіагностика дітей з використанням опитувальника “Розподіл ролей в сім’ї” та опитувальника Сандри Бем в модифікації І. Кльоциної.

Психодіагностика проводиться практичними психологами в загальноосвітніх навчальних закладах з метою виявлення учнів, які мають якісь психологічні проблеми, а також для створення загальної картини психологічної атмосфери в навчальному колективі. Психодіагностика підлітків - важлива та невід’ємна частина роботи практичного шкільного психолога, яка дає можливість якомога раніше виявити та вжити заходів до багатьох проблем - ситуацій підвищеного стресу в учнів, депресивних станів, булінгу, наслідків особистісної кризи тощо. Ми вважаємо, що одним з наслідків особистісної кризи підліткового віку може стати криза гендерної ідентичності, особливо в період розвитку сексуальної орієнтації та у дітей з несприятливим соціальним та сімейним кліматом.

3) Гендерна гра.

Гендерна гра є нашою власною розробкою. Вона призначена для учнів шкіл, а її основною метою є показати учням неоднорідність гендеру та його відносність. Спочатку ведучий (вчитель або психолог) пропонує учням розбитися на пари або трійки. Важливо, щоб діти взяли участі в цій грі в парах або трійках з учнями, яким вони довіряють. Також необхідно забезпечити вільний вихід дітей з гри, якщо їм не комфортно.

В своїх групах дітям пропонується доповнити кожне з наступних речень, а потім обговорити результати.

а) “Я хлопчик/дівчинка, тому що я...”

Після кожної відповіді на це запитання важливо надати слово іншим гравцям та поставити перед ними питання: “Чи може ця риса бути властивою як для чоловіків, так і для жінок?”

б) “Хлопчики здебільшого...”

в) “Дівчата здебільшого...”

г) “Я хлопчик/дівчинка, і я за рисами характеру та поведінкою схожий на дівчинку/хлопчика в тому, що...”

4) Питання на фінальне обговорення:

1. Чи існують суто жіночі і суто чоловічі риси характеру?
2. Що таке гендер і яка відмінність гендеру від статі?
3. Чи краще Ви почали розуміти власний гендер і себе після нашого заняття?

На нашу думку така система просвітницьких заходів дозволить ознайомити дітей з поняттям “гендеру” та допоможе їм краще зрозуміти себе та оточуючих. Важливо також відмітити, що наша програма спрямована на розвиток толерантності та взаєморозуміння. Після відвідування наших просвітницьких

заходів діти мають зрозуміти відносність поняття “гендер” та дізнатись про джерела виникнення гендеру та особливості перебігу його розвитку.

Оскільки наше дослідження стосується саме батьківського впливу на формування гендерної ідентичності у дітей ми можемо надати наступні рекомендації виходячи з результатів нашого дослідження:

- 1) Батькам рекомендується обговорювати з дітьми питання гендерної ідентичності і статі, ознайомлювати дітей з особливостями життя носіїв того чи іншого гендеру в їх суспільстві, але також ознайомити дітей з відносністю поняття та необхідністю всесторонньо обговорювати та критично осмислювати сенс власної гендерної ролі.
- 2) Педагогам рекомендується не загострювати увагу на гендерній ідентичності тих чи інших учнів під час проведення занять, не виокремлювати учнів за гендерною ознакою і не висловлювати власні погляди на питання гендеру з неповнолітніми дітьми. На нашу думку, це може призвести до порушення гендерного розвитку. Необхідно щорічно проводити просвітницькі заняття з питань гендеру та гендерної ідентичності з дітьми, особливо підліткового віку, проте так само необхідно враховувати власні погляди дітей на гендерну ідентичність та особливості культурного та сімейного середовища.
- 3) Практичним психологам рекомендується досліджувати стереотипізацію клієнта в розрізі особливостей його гендерної ідентичності, враховувати сприйняття гендерної ідентичності батьків дитиною та оцінювати рівень впливу батьків на формування гендерної ідентичності дитини.

Висновки до третього розділу

Нами було розроблено систему психолого-педагогічних заходів з гендерної просвіти для учнів загальноосвітніх шкіл та практичні рекомендації для батьків,

педагогів та психологів. Під час розробки ми керувались наступними принципами і узгоджували програму наших заходів з ними:

- актуальність питання в сучасному суспільстві
- добровільність участі
- проінформованість батьків
- толерантність
- донесення до слухачів всіх існуючих точок зору
- врахування планування занять з огляду на вік слухачів
- врахування змісту занять з огляду на приналежність слухачів до певної соціальної групи, культурного та релігійного середовища

Наша просвітницька програма має на меті збільшення рівня обізнаності дітей в питаннях гендеру, підвищення у них рівня критичного мислення, збільшення рівня толерантності та взаєморозуміння.

Розроблені нами практичні рекомендації, на нашу думку, є важливими для покращення рівня взаєморозуміння між батьками та дітьми, мають зменшити соціальну нерівність між носіями різних гендерних ідентичностей та допомогти психологам у роботі з питаннями гендерної ідентичності або дотичними до них.

ВИСНОВКИ

Як результат наших теоретичних та емпіричних наукових розвідок ми можемо стверджувати, що розвиток понять “гендер” та “гендерна ідентичність” мають ключове значення для розвитку сучасного суспільства та функціонування сімейних стосунків, а також сприйняття чоловіком чи жінкою себе як носія певної гендерної ідентичності - від абсолютної цисгендерності до андрогінії та агендерності, мають важливе психологічне значення, як частина процесу самоідентифікації.

Сутність поняття “гендер” розвивалась в різних культурах протягом багатьох століть. Весь розвиток можна умовно поділити на п’ять етапів та констатувати, що на деяких етапах питання гендеру та гендерної ідентичності вивчали найбільш значущі науковці свого періоду, зокрема і психологи - Зигмунд Фройд, Борис Ананьєв, Карен Хорні тощо. За весь час існування сутності гендерної ідентичності вона розглядалась з багатьох боків - з релігійного, філософського, соціально-економічного і врешті-решт - психологічного.

Аналіз наукових праць показав, що на сьогодні не існує єдиного визначення поняттю “гендер”, а найбільш розповсюдженим є підхід до визначення цього поняття в соціальному конструкціонізмі де він розглядається, як сукупність характеристик, які вважаються властивими для представників тієї чи іншої статі в певному суспільстві.

Ключову роль у розвитку гендерної ідентичності дитини грає вплив батьків, оскільки діти отримують більшу частину інформації про навколишній світ саме з сім’ї, в тому числі і про норми поведінки в суспільстві. Саме тому нами було визначено, що підлітковий вік, який є перехідним періодом між дитинством та дорослістю, є найбільш сприятливим для формування гендерної ідентичності, і, як наслідок, нашого емпіричного дослідження. Він є важливим

етапом становлення особистості та є періодом найбільш суттєвих змін в житті людини. В цей час відбувається часткове відокремлення дитини від батьків і зближення з ровесниками.

Нами було проведено емпіричне дослідження, в результаті якого ми виконали всі завдання, які були поставлені у розділі 2:

- визначили існування кореляційних зв'язків між сприйняттям батьківського гендеру та тенденціями у формуванні гендерної ідентичності підлітків, а саме - образ гендерної ідентичності матері впливає на гендерну ідентифікацію доньок, а образ гендерної ідентичності батька впливає на гендерну ідентифікацію їх синів;
- нами була визначена схильність носіїв маскулінної та фемінної гендерної ідентичності до певних стереотипних уявлень про гендерні сімейні ролі;
- ми констатували відсутність зв'язку між емоційною залученістю кожного з батьків в життя дитини та коефіцієнтом впливу образів їх гендерних ідентичностей

В результаті нашої роботи ми розробили та використали нашу модифікацію методики Сандри Бем та успішно використали отримані результати.

Нами було розроблено систему психолого-педагогічних заходів з гендерної освіти для учнів загальноосвітніх шкіл та практичні рекомендації для батьків, педагогів та психологів. Під час розробки ми керувались наступними принципами і узгоджували програму наших заходів з ними:

- актуальність питання в сучасному суспільстві
- добровільність участі
- проінформованість батьків
- толерантність
- донесення до слухачів всіх існуючих точок зору
- врахування планування занять з огляду на вік слухачів

- врахування змісту занять з огляду на приналежність слухачів до певної соціальної групи, культурного та релігійного середовища

Наша просвітницька програма має на меті збільшення рівня обізнаності дітей в питаннях гендеру, підвищення у них рівня критичного мислення, збільшення рівня толерантності та взаєморозуміння.

Розроблені нами практичні рекомендації, на нашу думку, є важливими для покращення рівня взаєморозуміння між батьками та дітьми, мають зменшити соціальну нерівність між носіями різних гендерних ідентичностей та допомогти психологам у роботі з питаннями гендерної ідентичності або дотичними до них.

Як результат, варто відзначити, що мету нашого дослідження досягнуто, завдання виконані в повному обсязі, а гіпотезу - підтверджено.

Перспективами подальшого дослідження гендеру та впливу гендерної ідентичності батьків на формування гендерної ідентичності дітей можуть бути крос-культурні дослідження та дослідження з використанням інших методик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абубикирова Н. И. Что такое "гендер"? // Общественные науки и современность. 1996, № 6, С.123-125.
2. Американский Фрейд // Гендерные исследования. 1998.№ 1. С. 14-19.
3. Бабаян Ю. О., Скачко І. В. Гендерні особливості конфліктної поведінки в юнацькому віці // Актуальні проблеми психології. 2015., вип. 38 Т. 7. С. 39-48.
4. Бедлінський О. І. Проблема періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві // Практична психологія та соціальна робота. 2011.№ 2. С. 49-58.
5. Белкин А. И. Третий пол. М: Олимп. 268 с.
6. Бем С. Линзы гендера. Трансформация взглядов на проблему неравенства полов: пер. с англ. М: РОССПЭН, 2004. 336 с.
7. Бендас Т.В. Гендерная психология. СПб: Питер, 2006. — 431 с.
8. Берн Ш. Гендерная психология. СПб: Прайм-Еврознак. 320 с.
9. Беспанская-Павленко Е. Д. Психодиагностические метрики изучения гендерных особенностей личности // Белорусский государственный университет. Минск, 2013. URL: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/105002/1/Bespanskaja2.pdf> (дата звернення: 29.04.2021).
10. Богдан Ж., Мовчан Я. Гендерна психологія : навчально-методичний посібник. Харків: Друкарня Мадрид, 2021. 155 с
11. Братченко С. Экзистенциально-гуманистический подход в психологии и психотерапии // Психологическая газета. 1997.№ 1. С. 18-23.

12. Введение в гендерные исследования. Хрестоматия / за ред. Жеребкина С.В. Харьков: Харьковский центр гендерных исследований, 2001. 991 с.
13. Волков Ю. Г., Мостовая И. В. Социология: учебник для вузов / за ред. Проф. Добреньковой И.В. М: Гардарики, 1998. 244 с.
14. Воронова А. В. Гендерная психология: некоторые проблемы и перспективы // Ярославский педагогический вестник. 2018.№ 1. С. 139-147.
15. Воронцов Д. В. Современные подходы к определению понятия "гендер" в социальной психологии // Вестник Оренбургского государственного университета. 2002.№ 8. С. 97-101.
16. Гидденс Э. Социология. М: Едиториал УРСС, 2005. 632 с.
17. Дороніна Т. О. Гендерна чутливість // Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект. Житомир: Волинь. 2014. С. 142-145.
18. Екимова В. И., Филиппова С. А. Гендерные различия: социокультурный аспект // СПЖ. 2008.№ 27. С. 64-66.
19. Ениколопов С. Н., Дворянчиков Н. В. Концепции и перспективы исследования пола в клинической психологии // Психологический журнал. 2001., вип. 3 Т. 22. С. 100-115.
20. Здравомыслова Е. , Темкина А. Социальное конструирование гендера как феминистская теория // Социологический журнал. № 11. С. 2000.
21. Ильин Е. П. Пол и гендер. СПб: Питер, 2010. 106 с.
22. Клецина И. С. Развитие гендерных исследований в отечественной психологии: итоги и перспективы // Вестник Северо-Восточного университета им. М. К. Аммосова. 2017.№ 3. С. 63-74.

23. М. Т. В. Проблема гендера во французских журналах : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.10 : захист 27.03.2014 / наук. кер. д. соц. наук Федотова Л.Н. М, 2014. 23 с.
24. Майерс Д. Социальная психология. СПб: Прайм-Еврознак, 2007. 512 с.
25. Макушина О. П., Тенькова В. А. Методы психодиагностической и психотерапевтической работы с семьей: учебное пособие для вузов / за ред. Валькиной И.Г. Воронеж, 2008. 78 с/
26. Мартиненко Л. Б. Уманський державний педагогічний університет ум. П. Тичини // Засади формування психології гендеру. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1181/1/psykhohiia_henderu.pdf (дата звернення: 29.04.2021).
27. Матвиенко В. В. Гендер как социокультурный феномен // Общество: социология, психология, педагогика. 2016.№ 10. С. 14-16.
28. Меренков А. В. Социология стереотипов. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2001. 292 с.
29. Ожигова Л. Н. Гендерная идентичность: поиск, достижение и самореализация личности, или очень личное о гендерной психологии // Южно-российский журнал социальных наук. 2005.№ 4. С. 45-55.
30. П. Мататова. Особенности гендерной идентичности в зависимости от специфики мезосреды : дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : 19.00.13 : захист 28.02.2008 / наук. кер. Айгумова З.И. М. 23 с.
31. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник. К.: Кондор, 2015. 469 с.
32. Про рівність статей: збірник / Пер. з фр / за ред. Хоми О. Київ: Альтерпрес, 2007. 484 с

33. Пятницкая О. А., Юров А. К. Сопоставительный анализ понятий гендерной и половой идентичности в зарубежной и отечественной психологии // Вестник Таганрогского университета им. А. П. Чехова. 2009. № 2. С. 347-350.
34. Пятницкая О. А., Юров А. К. Сопоставительный анализ понятий гендерной и половой идентичности в зарубежной и отечественной психологии // Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова. 2009. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sopostavitelnyy-analiz-ponyatiy-gendernoy-i-polovoy-identichnosti-v-zarubezhnoy-i-otechestvennoy-psihologii> (дата обращения: 29.04.2021).
35. Радина Н. К. Об использовании гендерного анализа в психологических исследованиях. URL: http://www.voppsy.ru/journals_all/issues/1999/992/992022.htm (дата звернения: 29.04.2021).
36. Семенова Л. Э. Культурно-исторический подход и гендерные исследования в психологии: созвучие идей // Сибирский психологический журнал. 2008. №29. С. 23-29.
37. Скотт Д. Гендер: полезная категория исторического анализа // Гендерные исследования. 2000. № 5. С. 21-27.
38. С. Иванченко. Багатовимірна модель гендеру // Соціальна психологія. 2007. № 4. С. 157-173.
39. Теоретические снования психологии гендерных отношений // Клецина И. С. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-osnovaniya-psihologii-gendernyh-otnosheniy/pdf> (дата звернения: 29.04.2021).

40. Ушакин С. А. Поле пола: в центре и по краям // Вопросы философии. № 5. 1999. URL:
<https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/oushakine/files/400-30361132.pdf>
(дата звернення: 29.04.2021).
41. Філософський енциклопедичний словник / за ред. Шинкарука В.І. Київ: Абрис, 2002. 751 с.
42. Deaux K. , Martin D. Social Identity: Sociological and Social Psychological Perspectives // Social Psychology Quarterly. 2003., No. 2 Vol. 66. P. 101-117.
43. Garrett S. Gender. London: Routledge, 1992. 651 p.
44. Greenberg J. Defining Male and Female: Intersexuality and the Collision Between Law and Biology. Arizona: Arizona Law Review. 1999. 41 p.
45. Nicolson L. Interpreting Gender. Autumn: Signs, 1994. 317 p.
46. Oakley A. Sex, Gender and Society // Introduction. 1972. URL:
http://www.annoakley.co.uk/index.php?id=18&Itemid=2&option=com_content&view=article. (viewed on: 29.04.2021).
47. Udry J. R. The name of Gender // Demography. 1994., No. 4 Vol. 31. P. 561-578

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А.

Опитувальник ролей в сім'ї (для дослідження гендерних установок у сім'ї).

Інструкція: Пожалуйста, ответьте на вопросы ниже. Как должно быть в идеальной семье по Вашему мнению?

1. От кого должны зависеть интересы и увлечения семьи?

A. В основном от мужа.

B. В большей степени должны зависеть от мужа, но и от жены тоже.

C. В большей степени должны зависеть от жены, но и от мужа тоже.

D. В основном должны зависеть от жены.

2. От кого в большей степени должно зависеть настроение в семье?

A. В основном должно зависеть от жены.

B. В большей степени должно зависеть от жены, но и от мужа тоже.

C. В большей степени должно зависеть от мужа, но и от жены тоже.

D. В основном должно зависеть от мужа.

3. Если возникнет необходимость, кто в первую очередь должен найти, где можно занять крупную сумму денег?

A. Это сделает жена.

B. В первую очередь это сделает жена, но и муж тоже.

C. В первую очередь это сделает муж, но и жена тоже.

D. Это сделает муж.

4. Кто в семье чаще должен приглашать в дом гостей?

A. Чаще муж.

В. Обычно муж, но и жена тоже.

С. Обычно жена, но и муж тоже.

Д. Чаще жена.

5. Кто в семье в большей степени должен заботиться об уюте и удобстве в квартире?

А. В основном муж.

В. В большей степени муж, но и жена тоже.

С. В большей степени жена, но и муж тоже.

Д. В основном жена.

6. Кто в семье должен решать, какие газеты и журналы выписывать и покупать?

А. Обычно должна решать жена.

В. В большей степени это должно зависеть от жены, но и от мужа тоже.

С. В большей степени это должно зависеть от мужа, но и от жены тоже.

Д. Обычно должен решать муж.

7. По чьей инициативе чаще супруги должны ходить в кино, в театр?

А. По инициативе мужа.

В. В основном по инициативе мужа, но бывает, что жены тоже.

С. В основном по инициативе жены, но бывает, что мужа тоже.

Д. По инициативе жены.

8. Кто в семье должен играть с маленькими детьми?

A. В основном жена.

B. Чаще жена, но и муж тоже.

C. Чаще муж, но и жена тоже.

D. В основном муж.

9. Чьи жизненные принципы и правила (отношение ко лжи, обязательность выполнения обещаний, невозможность опозданий и др.) должны быть определяющими в семье?

A. Жизненные принципы жены.

B. Как правило, жены, но в некоторых случаях мужа.

C. Как правило, мужа, но в некоторых случаях жены.

D. Жизненные принципы мужа.

10. Кто в семье должен следить за поведением маленьких детей?

A. Это должна делать жена.

B. Это должна делать жена, но и муж тоже.

C. Это должен делать муж, но и жена тоже.

D. Это должен делать муж.

11. Кто в семье должен ходить с ребенком в кино, театр, цирк и др.?

A. Это должен делать муж.

B. Это должен делать муж, но и жена тоже.

C. Это должна делать жена, но и муж тоже.

D. Это должна делать жена.

12. Кто в семье в большей степени должен обращать внимание на самочувствие другого?

A. Муж. B. В большей степени муж, но и жена тоже.

C. В большей степени жена, но и муж тоже.

D. Жена.

13. Представьте себе такую ситуацию: у обоих супругов появилась возможность сменить работу на более высокооплачиваемую, но менее интересную. Кто это сделает в первую очередь?

A. Это сделает жена.

C. Скорее муж, чем жена.

B. Скорее жена, чем муж.

D. Это сделает муж.

14. Кто в семье должен заниматься повседневными покупками?

A. В основном муж.

B. В большей степени муж, но и жена тоже.

C. В большей степени жена, но и муж тоже.

D. В основном жена.

15. Кто в семье будет иметь больше оснований обижаться на равнодушие, черствость, бестактность другого?

A. Муж.

В. В большей степени муж, но и жена тоже.

С. В большей степени жена, но и муж тоже.

Д. Жена.

16. Если в семье возникнут денежные трудности, то кто из супругов должен заняться поисками дополнительного заработка?

А. Это должен сделать муж.

В. В первую очередь муж, но и жена примет в этом участие.

С. В первую очередь жена, но и муж примет в этом участие.

Д. Это должна сделать жена.

17. Кто в семье должен планировать, как и где провести отпуск?

А. В основном жена.

С. Чаще муж, но и жена тоже.

В. Чаще жена, но и муж тоже.

Д. В основном муж.

18. Кто в семье должен вызывать представителей различных ремонтных служб и вести с ними переговоры?

А. Это должна делать жена.

В. Это должна делать жена, но и муж тоже.

С. Это должен делать муж, но и жена тоже.

Д. Это должен делать муж.

ДОДАТОК Б.

Опитувальник С. Бем

Інструкція: Пожалуйста, оцените наличие у Вас, Вашего папы и Вашей мамы следующих качеств. Обратите внимание, что Вы можете выбрать как всех троих, так и никого.

1. Вера в себя.
2. Умение уступать.
3. Способность помочь.
4. Склонность защищать свои взгляды.
5. Жизнерадостность.
6. Угрюмость.
7. Независимость.
8. Застенчивость.
9. Совестьливость.
10. Атлетичность.
11. Нежность.
12. Театральность.
13. Напористость.
14. Падкость на лесть.
15. Удачливость.
16. Сильная личность.
17. Преданность.
18. Непредсказуемость.
19. Сила.

20. Женственность.
21. Надежность.
22. Аналитичность.
23. Умение сочувствовать.
24. Ревнивость.
25. Способность к лидерству.
26. Забота о людях.
27. Прямота, правдивость.
28. Склонность к риску.
29. Понимание других.
30. Скрытность.
31. Быстрота в принятии решений.
32. Сострадание.
33. Искренность.
34. Самодостаточность (полагание только на себя).
35. Способность утешить.
36. Тщеславие.
37. Властность.
38. Тихий голос.

39. Привлекательность.
40. Мужественность.
41. Теплота, сердечность.
42. Торжественность, важность.
43. Собственная позиция.
44. Мягкость.
45. Умение дружить.
46. Агрессивность.
47. Доверчивость.
48. Малорезультативность.
49. Склонность вести за собой.
50. Инфантильность.
51. Адаптивность, приспособляемость.
52. Индивидуализм.
53. Нелюбовь ругательств.
54. Несистематичность.
55. Дух соревнования.
56. Любовь к детям.
57. Тактичность.

58. Амбициозность, честолюбие.

59. Спокойствие.

60. Традиционность, подверженность условностям.

ДОДАТОК В.

Анкета для демографічних даних та виявлення домінації емоційної залученості батьків.

Інструкція: Пожалуйста, ответьте на вопросы ниже. Если Вас, например, вместо мамы/папы больше воспитывала бабушка/дедушка укажите это в пункте 9.

1. Ваш пол и возраст?
2. Кто больше всего принимал/принимает участия в вашем воспитании?
3. С кем из родителей Вам легче общаться?
4. Кто из родителей умеет лучше поддержать Вас в трудную минуту?
5. Кто из Ваших родителей лучше понимает Ваше настроение?
6. Кто из Ваших родителей чаще участвует в Ваших делах/инициативах?
7. Кто из Ваших родителей больше Вас мотивирует?
8. Когда Вы будете в возрасте Ваших родителей, на кого Вы хотите быть больше похожими
9. Заметка _____

ДОДАТОК Г.

Апробація змісту дослідження

25-го лютого 2021-го року відбулася на науково-практичній конференції «Особистість у просторі проблем ХХІ століття» із теми «Особливості формування гендерної ідентичності підлітків / А. Я. Копитько // Програма і матеріали Науково-практичної конференції «Особистість у просторі проблем ХХІ століття». Київ : ПП «Дірект Лайн», 2021. С. 49-51.

Копитько А. Я.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Вступ. В сучасному світі дедалі частіше постає питання гендеру та гендерної ідентичності. Це питання впливає на переважну більшість сфер соціального та особистого життя. Так, питання гендеру стало актуальним у Збройних Силах США, коли колишній президент Д. Трамп заборонив трансгендерам служити в американській армії, виправдовуючи це рішення зменшенням медичних та економічних витрат. Новообраний президент США Д. Байден скасував це правило, проте досі в американському суспільстві існують дискусії з цього питання [4]. Такий приклад – непоодиноким, багато людей зіштовхуються з такими проблемами в різних сферах життя – в освіті, професійній діяльності, взаємодії з державними органами тощо. Тому, вивчати питання приналежності особи до певного гендеру, становлення її гендерної ідентичності дуже необхідно.

У вітчизняна наука питання гендеру та гендерної ідентичності досліджує вже протягом 20-ти років. Одна із провідних вітчизняних фахівців в цій царині – Оксана Кікінежді – пише: «гендерна ідентичність особистості – це усвідомлення (когнітивний компонент), ставлення (афективний компонент) і реалізація (поведінковий компонент) індивідом себе у різних сферах життєдіяльності» [1]. Вищезгадані психічні явища та процеси зароджуються в ранньому віці. У цьому ж віці часто батьки починають і гендерне виховання, виховуючи в дитину в руслі гендерної ідентичності, що відповідає до вродженої статі.

Молодий український науковець О. Курдибахи досліджує питання гендерної ідентичності підлітків. У його науковій розвідці було використано Фрайбурзький особистісний опитувальник (лище шкалу

маскулінності/фемінності). За результатами цього дослідження близько половини (44-52%) підлітків 10-17 років ідентифікують себе як андрогінів, висуваючи високі вимоги як до поняття «чоловік», так і до поняття «жінка». Як маскулінний свій гендер ідентифікують в середньому 30% хлопчиків та 34% дівчат. Фемінним свій гендер вважають до 26% хлопчиків (старші підлітки) та до 15% дівчаток. Варто відмітити, що згідно з цим дослідженням хлопчикам властива часткова фемінність, а дівчатам часткова маскулінність, проте фемінних підлітків в середньому на третину менше, ніж маскулінних, як серед хлопчиків, так і серед дівчаток [2].

За кордоном питання гендеру досліджується в багатьох країнах, а західні науковці розрізняють більше 60 гендерних категорій та підкатегорій. Окрім цисгендерних людей також досліджуються трансгендери, сколіогендери, агендери, андрогіни тощо. Одними з найбільш відомих дослідників гендеру у США є Мер Абрамс з Університету Каліфорнії у Сан-Франциско. Цей науковець написав багато праць і провів багато досліджень із питань гендеру, в тому числі і щодо формування гендерної ідентичності у підлітковому віці, досліджуючи роль тембру голосу в гендерній ідентифікації. Згідно з М. Абрамс підлітковий вік – час сильного психосоціального та фізіологічного розвитку, який має фундаментальний вплив на формування гендерної ідентичності, проявів свого гендеру та формування гендерної ролі.

У нових моделях розвитку гендерної ідентичності дітей та підлітків припускається, що розвиток гендерної ідентичності є нелінійним інтерактивним процесом між дітьми та опікунами та невблаганно пов'язаний із біологічним процесом статевого дозрівання.

Статеве дозрівання може посилити гендерну дисфорію, оскільки вторинні статеві ознаки можуть підкреслити розбіжність між гендерною ідентичністю та вродженою статтю при народженні [3].

Висновки. Гендерні студії у сучасній психології – питання, що потребує значних досліджень і створення актуальних та дієвих методик психологічного консультування, терапії та корекції клієнтів із традиційною та нетрадиційною гендерною ідентичністю. В Україні недостатньо спеціалістів-практиків та науковців, що досліджують питання гендеру.

Майбутні фахівці з психології обізнані в питаннях гендеру та готові працювати з нетрадиційною гендерною ідентичністю, розроблюючи спеціальні програми психотерапії та проводячи консультування.

В Україні дослідження гендерної психології обмежено, як правило, вивчення лише маскулітності, андрогінності та фемінності, в той час як, в США розрізняють кілька десятків видів гендеру. Дослідження гендерної психології в США та ЄС є набагато більш масштабними і включають в себе не тільки дослідження гендерної ідентичності, а також розробку методів роботи з представниками різних типів гендеру.

Список використаних джерел

1) Кікінежді О. Методологічні засади дослідження гендерної ідентифікації в онтогенезі / Оксана Кікінежді. // Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія». 2017. № 3. С. 65–66.

2) Курдибаха О. Гендерна ідентичність підлітків в умовах позашкільних навчальних закладів / О. Курдибаха. // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. № 3. С. 45–49.

3) Abrams M. Transgender and Nonbinary Adolescents: The Role of Voice and Communication Therapy. / Mere Abrams // Perspectives of the ASHA Special Interest Groups. 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://pubs.asha.org/doi/10.1044/2019_PERSP-19-00034. – Назва з екрана.

4) Biden reverses Trump's ban on transgender people serving in military // The Guardian. 2021. [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.theguardian.com/us-news/2021/jan/25/transgender-military-ban-biden-repeal-trump-rule>. – Назва з екрана.